

18. Yüzyılda Osmanlı Eliti Bir Darphane Sarrafının Muhallefatı: Bedros Nam-ı Diğer Petraki

The Heritage of an Ottoman Elite and Mint Sarraf in the 18th Century: Bedros, also Known as Petraki

Ertan ÜNLÜ*

Özet

Bu makale, 18. yüzyıl Osmanlı maliyesinin önemli kurumlarından Darbhâne-i Âmir'e uzun yıllar sarraf olarak hizmet etmiş, Osmanlı eliti bir sarraf olan Bedros nam-ı diğer Petraki'nin hayatıyla birlikte muhallefatını konu edinmektedir. Belgelerin diliyle "darbhâneli sarraf" Bedros, İstanbul'un Fener semtinde oturmakta ve Tarabya'da da bir yalısı bulunmaktadır. Hayatının sonu olacak darphane sarraflığına ise 1760'larda ulaşmıştır. Bu görevine, 1778 yılında darphane ustabaşılığı da ilave olunmuştur. Ancak Bedros, darphanede yolsuzluk ve devlete ihanet suçlamalarıyla 1786 yılında önce hapis, ardından katledilerek, kendisinin ve ailesinin malları müsadereye uğramıştır. Yapılan müsadere sonucu Bedros'un, alacaklarının tahsil ile bazı mülk ve eşyalarının satışından, yaklaşık 1 milyon kuruşluk hatırı sayılır bir serveti açığa çıkmıştır. Dolayısıyla burada, bu serveti merkeze alarak, bir yandan devletle çalışan Osmanlı eliti bir sarrafın, servet edinme ve bunları değerlendirme yöntemlerinin neler olduğu resmedilirken, bir yandan da bu sarrafın, giyim kuşamından ev eşyalarına, gündelik yaşamında kullandığı araç gereçlerin bir panoraması sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sarraf, sarraflar, darphane, muhallefat, 18. yüzyıl, Osmanlı eliti, Bedros, Petraki.

Abstract

This article studies the life and the heritage of Bedros, also known as Petraki, a sarraf and an Ottoman elite, who served as a sarraf in the Imperial Mint, which was one of the important institutions of the 18th

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, e-mail: eunlu@ankara.edu.tr.

Bu makale, Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen "16L0649002" kodlu proje kapsamında hazırlanan "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Merkez-Taşra Bağlamında Sarrafların İlişki Ağları: Bir Sosyal Ağ Analizi Yöntemi Denemesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

century Ottoman finance. Bedros, who is mentioned as "darbhâneli sarraf" in the documents, seated in the Fener district of Istanbul and had a waterside residence in Tarabya. He became the mint sarraf, which will cause the end of his life, in the 1760s. In 1778, mint craftsmen were added to his task. However, Bedros was imprisoned in 1786, with accusations of corruption in the mint and treason. Then he was murdered and his and his family's properties went to confiscation. After the confiscation, with the sale of some properties and goods, and the receipt of his dues, Bedros's approximately 1 million piastre wealth came into light. Therefore, by taking this wealth into center, on the one hand, the methods of acquiring and evaluating wealth of an Ottoman sarraf who worked with the state, will be depicted; on the other hand, a panorama of his clothes, furniture, and his daily life equipments will be presented.

Keywords: Sarraf, sarrafs, mint, heritage, 18th century, Ottoman elite, Bedros, Petraki.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda erken dönemlerden itibaren etkin olan sarraflar¹, çoğunlukla gayrimüslim Osmanlı tebaası Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşmaktadır. Para bozma, değerli madenlerin alım-satımı, kredi verme vb. temel görevler üstlenen sarraflar, başta İstanbul olmak üzere ticaretin yoğun olduğu taşra kentlerinde de faaliyet göstermişlerdir. Onların devlet ve toplum nezdinde önem kazanmaları ise iltizam sisteminin yaygınlaşması ile doğru orantılıdır. Zamanla Osmanlı maliyesinin vazgeçilmez finansörleri haline

¹ Sarraflar hakkında geniş bilgi için bkz.: Necibe Sevgen, "Nasıl Sömürüldük?: Sarraflar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 13 (1968), s. 46-59; 14 (1968), s. 66-68; 15 (1968), s. 59-65; 16 (1969), s. 54-61; 17 (1969), s. 62-66; 18 (1969), s. 76-78; 19 (1969), s. 66-67; 20 (1969), s. 69-70; 21, s. 67-69; 22 (1969), s. 66-71; 23 (1969), s. 74-75; 24 (1969), s. 54-60; 25 (1969), s. 73-74; Araks Şahiner, *The Sarrafs of İstanbul: Financiers of the Empire*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995; Yavuz Cezar, "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", *Gülten Kazgan'a Armağan: Türkiye Ekonomisi*, Haz.: Hilal Akgül-Fahri Aral, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2004, s. 179-207; Yavuz Cezar, "The Role of the Sarrafs in the Ottoman Finance and Economy in the Eighteenth and Nineteenth Centuries", *Frontiers of the Ottoman Studies*, vol. I, Ed.: Colin Imber&Keiko Kiyotaki, London 2005, s. 61-76; Ali Akyıldız, "Sarraflık/Osmanlı Dönemi", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, s. 163-165; Nebi Bozkurt, "Sarraflık", *DİA*, c. 36, İstanbul 2009, s. 162-163; Şevket Kamil Akar, "Tanzimat Döneminde Para Bozdurma Sorunu ve Köşe Sarrafları (1839-1879)", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, c. 13/1, İstanbul 2011, s. 123-133; Nuran Koyuncu, "Osmanlı Devleti'nde Sarrafların Mültezimlere Kefilligi", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, V/1 (2014), s. 295-326; Ömerül Faruk Bölükbaşı, "İstanbul Sarrafları (1691-1835)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, s. 30, Malatya 2014, s. 19-96; Metin Ziya Köse, "Galata'da Ermeni Sarraflar ve Kredi İlişkileri (1700-1720)", *Tarih Dergisi*, s. 64, İstanbul 2016, s. 73-99; Onnik Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık Rumlar, Museviler, Frenkler, Ermeniler (1650-1850)*, çev.: Erol Üyepazarcı, YKY, İstanbul 2017.

gelen sarraflar, 17. yüzyılın sonlarında, iltizam sisteminin malikaneye evrilmesiyle aynı dönemde, bir lonca etrafında teşkilatlandırılmıştır.² Mukataaların kayd-ı hayat şartıyla mültezimlere verilmeye başlanması, 18. yüzyılın son çeyreğinde eshamın uygulamaya konulması ve uzun süren savaşlar, sarrafların önemlerinin daha da pekişmesine neden olmuştur. 19. yüzyılın ortalarında yerlerini yavaş yavaş bankalara bırakmış olsalar da, imparatorluğun yıkılışına kadar varlıklarını sürdüren sarraflar, Osmanlı yöneticileri, saray mensupları, taşradaki yerel güç odakları ve ihtiyaçları doğrultusunda toplumun diğer bireyleri arasındaki ilişkilerde finansör ve aracı olarak başat bir rol oynamışlardır. Ayrıca "resmi statülü"³ bir "memur" ya da "yarı memur"⁴ biçiminde, yeniçeri ocağı, madenler, gümrükler gibi çeşitli devlet kurumlarında da hizmet etmişlerdir.

18. yüzyılda Osmanlı maliye örgütü içerisindeki statü ve işlevi değiştirilerek ihtiyat hazinesi vasfı kazandırılan Darbhâne-i Âmire⁵ de sarrafların hizmet ettiği bu kurumlardan birisidir. Darphanede hizmet eden sarraflar, darphane sarrafı⁶ olarak adlandırılmakta ve darphanenin tüccar sınıfı arasında yer almaktadır. Darphane ile birlikte darphane nazırının tüm para alışverişlerini üstlenen darphane sarrafları, ayrıca, darphane tarafından işletilen madenler, mukataalar,

² Sarrafların esnaf örgütü olarak teşkilatlandırılmaları için bkz.: Ö. F. Bölükbaşı, "İstanbul Sarrafları...", s. 20.

³ Sarrafların resmi statülü olmaları hakkında bkz.: Yavuz Cezar, "18. Yüzyılda Eyüp'te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Ed.: Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1998, s. 19; M. Z. Köse, "Galata'da Ermeni Sarraflar...", s. 75.

⁴ Y. Cezar, sarrafların serbest meslek zümresinden olmalarına rağmen, özel kişilerle olan işlerinin yanı sıra, devletle önemli ve derin ilişkileri nedeniyle bazılarının adeta birer devlet memuru statüsüne girdiklerini ve bu bağlamda onların bir kısmının "memur", bir kısmının da "yarı memur" statüsünde sayılabileceklerini belirtir. Bkz.: Y. Cezar, "...Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", s. 192.

⁵ Osmanlı piyasası ile devlet hazinesinin nakit ihtiyacını para basarak karşılayan Darphanenin bu dönüşümü, 1757 yılında Sadrazam Koca Ragıp Mehmed Paşa'nın Darüssaade ağasını ortadan kaldırışının ardından, haremın kontrolünde olan büyük miktarda vakıf mallarına el konularak idaresinin darphaneye bırakılmasıyla başlamış ve 1764 yılında tamamlanmıştır. 18. yüzyılda faaliyetleri kontrol altına alınarak merkezileşen darphanenin ihtiyat hazinesi olarak dönüşümü ve oynadığı rolle ilgili bkz.: Ömerül Faruk Bölükbaşı, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2013.

⁶ Bölükbaşı, darphane sarrafları hakkında literatürde mevcut bilgilerin yetersiz ve karmaşık olduğunu, yaygın olarak darphane sarrafının ifrazcıbaşıyla karıştırıldığını belirtmektedir. Ona göre darphanede çalışan bu iki görevli, yani darphane sarrafı ve ifrazcıbaşı, ayrı görevlilerdir. İlaveten Bölükbaşı'ya göre, darphane denetiminde ve darphaneye bağlı çalışan, sayıları genellikle 72-73 olan İstanbul sarraflarıyla, doğrudan darphanenin elemanı sayılan darphane sarraf ve ustabaşları da birbirinden ayrıdır. Darphane sarraflarıyla ilgili geniş bilgi için bkz.: Ö. F. Bölükbaşı, *...Darbhâne-i Âmire*, s. 52-59, 61-62; Ö. F. Bölükbaşı, "İstanbul Sarrafları...", s. 30.

çiftlikler vb. için yapılan harcamalarla diğer bazı giderlerin finansmanını da sağlamaktadır. Çalışmamızın odağında bulunan Bedros nam-ı diğer Petraki⁷ de darphane için oldukça mühim görevler icra eden darphane sarraflarındandır ve bu araştırma, hayatıyla birlikte, onun müsadere edilen muhalefatını konu edinmektedir.

Bazı araştırmalarda Bedros'un zenginlik ve muhalefatına dikkat çekilmiş olmakla birlikte⁸, onun zenginlik ve muhalefatının kapsamlı bir incelemesi yapılmamıştır. Dolayısıyla burada, bir yandan devletle çalışan Osmanlı eliti bir sarrafın, servet edinme ve bunları değerlendirme yöntemlerinin neler olduğu resmedilirken, bir yandan da bu sarrafın, giyim kuşamından ev eşyalarına, gündelik yaşamında kullandığı araç gereçlerin bir panoraması sunulacaktır. Bu bağlamda, dönemin kronikleri ve çeşitli arşiv belgelerinin yanı sıra, Bedros'un müsadere edilen muhalefatıyla ilgili kayıtlar çalışmanın temelini oluşturacak ve literatür de bunlara ilave olunacaktır. Ancak asıl konuya geçmeden önce, muhalefat kayıtları ile muhalefat kayıtları kullanılarak yapılan çalışmalara ve Bedros'un hayatına kısaca göz atmak yerinde olacaktır.

Muhalefat Kayıtları ve Yapılan Çalışmalar

Muhalefat, Osmanlı miras hukukunda ölen ya da çeşitli suçlar dolayısıyla hapis, sürgün, katl gibi bir cezaya çarptırılarak malları müsadere⁹ edilen bir

⁷ Arşiv belgelerinde ondan bahsedilirken çoğunlukla *Bedros* ismi kullanılmakta, bunun yanı sıra bazı belgelerde *Petraki* bazı belgelerde de *Petraki nam-ı diğer Bedros* şeklinde adı zikredilmektedir. Belgelerde görülen Bedros-Petraki ikiliğine, dönemin kroniklerinde de rastlanmaktadır. C.BH. 257/11903; D. 2659 vd.; Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Abbâr*, Haz.: Mücteba İlgürel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1978, s. 333; Ü. Filiz Bayram, *Enverî Târîhi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 735; *Taylesanizâde Hâfız Abdullab Efendi Tarîhi, İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, Haz.: Feridun M. Emecen, TATAV Yay., İstanbul 2003, s. 142; *Rûzmerre, I. Abdülhamid-III. Selim Dönemi Olayları Kronolojisi*, Türk Tarih Kütüphanesi, Yazma: Y/1001, v. 19b; Ahmed Cavid, *Hadîka-i Vekâyi'*, Haz.: Adnan Baycar, TTK, Ankara 1998, s. 132; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, c. 5, Dersaadet 1309, s. 65. Y. Cezar sarraflarla ilgili makalesinde "Petraki nam-ı diğer Bedros" ismini "Seraki nam-ı diğer Bedros" şeklinde vermiştir. Bkz.: Y. Cezar, "...Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", s. 193. Arşiv belgelerinde yaygın olarak "Bedros" ismi kullanıldığından bu çalışmada da Petraki'den ziyade Bedros ismi kullanılacaktır.

⁸ Fatma Müge Göçek, *Burjuvazinin Yükselişi ve İmparatorluğun Çöküşü Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme*, Ayraç Yay., Ankara 1999, s. 210; Y. Cezar, "...Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", s. 193-194; O. Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık...*, s. 78.

⁹ Müsadere, bir kişinin tereke ya da muhalefat olarak adlandırılan, tam olarak olmasa da, bütün maddi varlığına belirli şartlar dahilinde devlet adına el konulması anlamına gelmektedir. Osmanlı öncesinde de rastlanan bir uygulama olup, ölüm halinde veya bir ceza yöntemi olarak sürgün, katl gibi cezalarla birlikte tatbik edilmiştir. Başlangıçta,

kişinin geride bıraktığı bütün maddi varlığı için kullanılan bir terimdir. Tereke ve metrukat kelimeleri de aynı anlamı karşılamaktadır. Kişilerin menkul ve gayrimenkul mallarının kaydedildiği, kadı veya muhalefat memurları tarafından tutulan defterler de bu isimlerle anılmaktadır.¹⁰

Kişinin kimliği, ailesi, borçları, alacakları, mülkleri ve eşyaları hakkında bilgiler içeren bu kayıtlar, düzenlenme açısından birbirine benzemektedir. Ancak C. Neumann, muhalefat ve tereke kayıtları arasında küçük bir nüans farkına dikkat çekmektedir. O da, muhalefat kayıtlarının sıradan tereke defterleri gibi sabit bir hukuk kuralına göre yerel bir kadı veya kassam tarafından tanzim edilmeyip, merkezi idarenin tek taraflı emriyle kaleme alınmış olmasından ibarettir. Ayrıca Neumann, müsadere uygulamasıyla bağlantılı olarak tutulan muhalefat defterlerinin, İslam miras hukuku çerçevesinde terekelerde yer almayan eş ve çocuklara ait nesnelere de içerdiğinin altını çizmektedir.¹¹

devlete ihanet edenler ve asilerin cezalandırılmaları sırasında uygulanan müsadere, 17. ve 18. yüzyıllardan itibaren kapsamı değişerek, mal-mülk sahibi, zengin kişilerin ölümleri halinde ya da hayattayken malları müsadere olunmuştur. Ayrıca, devlet hizmetinde bulunmuş, servetinin kaynağında devlet malı olanların malları da müsadereye uğramıştır. Devlete ihanet, devlet malını zimmetine geçirmek vb. gerekçelerin ileri sürülebildiği müsadere uygulaması, suistimallere rağmen, hem devlet için bir gelir kapısı olmuş hem de devlete karşı güç unsuru oluşturabilecek kişilerin dizginlenmesi için bir araç haline gelmiştir. Müsadere ve Osmanlı'da müsadere uygulaması hakkında geniş bilgi için bkz.: Cahit Telci, "Osmanlı Devletinde 18. yüzyılda Muhalefat ve Müsadere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII/2 (2007), s. 145-166; Tuncay Ögün, "Osmanlı Devleti'nde Müsadere Uygulamaları", *Osmanlı*, c. 6, Ankara 1999, s. 371-383; Karl K. Barbir, "Bir Osmanlılık Emaresi: Osmanlı Görevlilerinin Mülklerinin Müsadere Edilmesi", *Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu*, Der.: Baki Tezcan-Karl K. Barbir, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2012, s. 163-174; Nilüfer Alkan Günay, "Müsaderenin Sosyal ve Ekonomik Bir Analizi: 18. Yüzyıl Sonlarında Bursa'da Yapılan Müsadereler", *Bellekten*, c. LXXVI/277, Ankara 2012, s. 793-815.

¹⁰ Geniş bilgi için bkz.: Tahsin Özcan, "Muhalefat", *DİA*, c. 30, İstanbul 2005, s. 406-407; Christoph K. Neumann, "Birey olmanın alameti olarak tüketim kalıpları 18. yüzyıl Osmanlı meta evreninden örnek vakalar", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 8, İstanbul 2009, s. 7-47; Fatih Bozkurt, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2011; Orlin Sabev, "Osmanlı Toplumsal Tarihi İçin Değerli Kaynak Teşkil Eden Tereke ve Muhalefat Kayıtları", *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi 21-23 Kasım 2012, Bildiriler*, c. I, Ankara 2013, s. 259-272; Gülser Oğuz, *Bir Osmanlı Kentinde Taşınır ve Taşınmaz Mal Varlığına Dayalı Servet Analizi: Edirne Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013; Gülser Oğuz, "Tereke Kayıtlarının Güvenilirliği ve Kadıların Mirastan Mal Kaçırma Yöntemleri", *Turkish Studies*, s. 9/1, Ankara 2014, s. 409-426; Özlem Oral Paltacı, "Osmanlı Tereke Kayıtlarının Sanat Tarihi Araştırmaları Açısından Öneme Yönelik Bazı Değerlendirmeler", *OTAM*, s. 40, Ankara 2016, s. 327-354.

¹¹ C. K. Neumann, "Birey olmanın alameti..." s. 13-17.

Bu küçük nüans farklarına rağmen, birbirine çok benzeyen muhallefat ve tereke kayıtlarının kişinin bütün mal varlığını tam olarak yansıttığını söylemek oldukça güçtür. Yine de bir nebze de olsa gerçeğe yakın veriler sunduklarını vurgulamak gerekir. Dolayısıyla küçük bir eşyanın dahi yer aldığı bu kayıtlar, kişinin günlük yaşamı, zevkleri ve entelektüel birikiminin yanı sıra, dönemin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını da aydınlatmaya yarayan, Ö. Paltacı'nın "arkeolojik veri sahası" olarak adlandırdığı¹², önemli bir kaynaktır.

Ömer Lütfi Barkan'ın kaynak olarak ortaya çıkardığı¹³ ve Halil İnalıcık'ın sosyal tarih çalışmaları için önemine dikkat çektiği¹⁴ tereke ve muhallefat kayıtları, bugüne kadar pek çok araştırmaya temel teşkil etmiştir.¹⁵ Bunda, Dünya tarihçiliğine paralel olarak Türk tarihçiliğinde de, ilginin, 1980'lerden itibaren gittikçe artan bir şekilde tüketim tarihine kaymış olması etken olsa gerektir.¹⁶ Bu bağlamda muhallefat ve tereke kayıtları, gerek tarihçiler gerekse sanat ve mimarlık tarihçileri tarafından yoğun bir şekilde kullanılmış ve kullanılmaya da devam etmektedir. Yapılan araştırmalar ise giyim kuşamdan¹⁷ mutfak kültürüne¹⁸, bir kişinin (sultan, vezir, ayan, paşa vb.) yaşam tarzı¹⁹ ve

¹² Ö. O. Paltacı, "Osmanlı Tereke Kayıtları...", s. 334.

¹³ Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, c. III, s. 5-6, Ankara 1966, s. 1-479.

¹⁴ Halil İnalıcık, "15. Asır Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.15, s. 1-4, İstanbul 1953, s. 51-75.

¹⁵ Bu çalışmaların genel bir değerlendirmesi ve yapılan çalışmaların listesi için bkz.: Hülya Canbakal, "Barkan'dan Bu Yana Tereke Çalışmaları", *Vefatının 30. Yıldönümünde Ömer Lütfi Barkan: Türkiye Tarihçiliğine Katkıları ve Etkileri Sempozyumu*, İstanbul 2011, s. 1-7; O. Sabev, "...Tereke ve Muhallefat Kayıtları", s. 259-272.

¹⁶ Suraiya Faroqhi, "Giriş", *Soframız Nur Hanemiz Mamur: Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barnak*, Ed.: Suraiya Faroqhi-Christoph K. Neumann, Alfa Yay., İstanbul 2016, s. 17-20; Hedda Reindl-Kiel, "Osmanlı Yöneticileri Lüks Tüketimi ve Hediyeleşme", *İSAM Konuşmaları Osmanlı Düşüncesi-Ablâk-Hukuk-Felsefe-Kelâm*, Haz.: Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul 2013, s. 137.

¹⁷ Gülser Oğuz, "61 Numaralı Edirne Şer'iyeye Siciline Göre Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü", *Millî Folklor*, s. 92, Ankara 2011, s. 106-116; Temel Öztürk, "1918 Numaralı Kadı Siciline Göre 18. Yüzyılda Trabzon'da Giyim-Kuşam Kültürü", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 9/18, Ankara 2015, s. 9-28.

¹⁸ Zeynel Özlü, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Gaziantep Mutfağı", *Millî Folklor*, s. 72, Ankara 2006, s. 118-128.

¹⁹ Yavuz Cezar, "Bir Âyanın Muhallefatı", *Belleten*, XLI/161, Ankara 1977, s. 41-75; Jülide Akyüz, "Osmanlı Ulemasından Üç Efendi'nin Terekeleleri", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, s. 36, 2008, s. 188-200; Gülser Oğuz, "Tereke Kaydından Hareketle Bir Osmanlı Vezirinin 18. Yüzyılın Başlarındaki Yaşam Tarzı: Amcazâde Hüseyin Paşa", *Millî Folklor*, s. 88, Ankara 2010, s. 91-100; Faruk Söylemez, "Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa'nın Muhallefatı", *OTAM*, s. 27, Ankara 2011, s. 165-194; Serkan Polat, "Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın Muhallefatı", *Tarih Okulu Dergisi*, s. XXIV, 2015, s. 85-120; İsmail Kıvrım, "17. Yüzyılda Bir Valide Sultanın Günlük Hayatı: Vâlide

tüketim kalıplarından²⁰ aileye²¹, toplumsal ilişkilerden²² barınma kültürüne²³, statü ve servet analizinden²⁴ bir kentin ya da bir bölgenin sosyo-ekonomik yapısına²⁵ kadar geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Osmanlı eliti bir darphane sarrafının muhallefatını konu edinen makalemiz de bunlara eklenmektedir.

Darphane Sarrafi Bedros'un Hayatı

Bedros, III. Mustafa ve I. Abdülhamid dönemlerinde Darbhâne-i Âmire sarraflığı görevinde bulunmuş bir sarraftır. Onun hayatının ilk dönemleriyle ilgili kaynaklarda bir bilgi yoktur. Dolayısıyla nereli olduğu ve ne zaman doğduğu konusunda bir şey söylemek güçtür.

Bu güçlük, Bedros'un etnik menşeinin Ermeni mi Rum mu olduğu konusunda da kendini göstermektedir. Çünkü o, kaynaklarda, Bedros ve Petraki olmak üzere iki isimle anılmakta²⁶ ve bu da Bedros'un etnik menşeiini muğlaklaştırmaktadır. Bu muğlaklık, ikincil literatürde de çok açık görülmektedir.²⁷ Bedros'a İsveç Elçisi tercümanlığı beratı verilmesiyle ilgili

Hadice Turhan Sultan", *History Studies*, 5/2, 2013, s. 243-262.

²⁰ C. Neumann, "Birey olmanın alameti...", s. 7-47.

²¹ Said Öztürk, "Tereke Defterlerine Göre XVII. Asırda İstanbul'da Aile Nüfusu, Servet Yapısı ve Dağılımı", *İstanbul Araştırmaları*, s. 3, 1997, s. 21-58; Zeynel Özlü, "Terekeler Işığında Göynükte Aile", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, s. 29, 2006, s. 81-102; İbrahim Etem Çakır, "Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği", *OTAM*, s. 31, Ankara 2012, s. 41-60.

²² Gülser Oğuz, "61 Numaralı Edirne Şer'iye Sicili'nden Hareketle Müslim-Gayri Müslim İlişkileri Üzerine Bir Deneme", *Köke Araştırmalar Dergisi*, c. XII/1, Ankara 2010, s. 87-100.

²³ Şükriye Pınar Özyalvaç, *İstanbul Konut Mimarisinde Lüks ve Konfor (18. Yüzyıl)*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2015.

²⁴ Hülya Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntâb Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, İletişim Yay., İstanbul 2009; Özlem Başarır, "Statü-Servet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *History Studies*, 3/3, 2011, s. 49-67; Zozan Pehlivan, *The Rich and The Poor: Wealth Polarization in Late Eighteenth Century Ayntâb*, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008; G. Oğuz, *...Edirne Örneği*.

²⁵ Tülay Artan, "Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortasında Eyüp'te Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış: Orta Halliliğin Aynası", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Ed.: Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1998, s. 49-64; Kadir Güldür, *Tereke Defterlerine Göre Rodosçuk Kazasında Sosyo-Ekonomik Hayat (1788-1790)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2016.

²⁶ Bununla ilgili dipnot 7'ye bakılabilir.

²⁷ H. Barsoumian Petraki'nin Katolik Ermeni olduğunu belirtirken, E. Eldem'e göre Petraki Rum'dur. O. Jamgoçyan ise tezinde Petraki'yi Ermeni-Rum şeklinde tarif etmektedir. Onun bu ikileliği, kitabında da göze çarpmaktadır. Kitabının metin kısmında Jamgoçyan, bir yandan Petraki'nin Hay-Horom yani Ortodoksluğu kabul etmiş Ermeni olduğuna vurgu yapmakta, diğer yandan kitabının sonunda verdiği listede onu Rum olarak tanımlamaktadır. Bkz.: Hagop L. Barsoumian, *İstanbul'un Ermeni*

belgede²⁸ geçen Petraki Musko (Mosko, Moskov) veled-i Kıryako²⁹ kaydında baba adının da Rum kökenli olması, bunun yanı sıra dönemin Rum patriğinin Bedros'un muhallefatının tespitinde aktif rol oynaması³⁰ ve ayrıca çocuklarının da Dimitraki³¹, Yorgaki³², İstavraki (İstoraki)³³ gibi Rum isimleri taşımaları Bedros'un etnik menşeinin Rum olma olasılığını kuvvetlendirmekle birlikte, kesin bir hükme varmak zordur.³⁴ Rum olabileceği gibi, O. Jamgoçyan³⁵ ve C. M. Philliou'nun bahsettiği Rumlaşmış Ermenilerden olma ihtimali de yüksektir.³⁶ Dolayısıyla Bedros'u "hay-horom" ya da "hay-hurum"³⁷ olarak kabul etmek akla daha yatkın gelmektedir. Böylece Bedros'un kaynaklarda iki isimle zikredilmesi de biraz netlik kazanmış olur.

Bedros'un ailesi hakkında çok az veri içeren kaynaklar, babasının Kıryako³⁸ olması dışında, annesi ve varsa kardeşleriyle ilgili bir bilgi sunmaz. Buna karşılık,

Amiralar Sınıfı, Aras Yay., İstanbul 2013, s. 94; Edhem Eldem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente", *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2012, s. 280; Onnik Jamgoçyan, *Les Finances de l'Empire Ottoman et les Financiers de Constantinople (1732-1853)*, Sorbonne 1988, s. 484; O. Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık...*, s. 77, 182.

²⁸ C.HR. 169/8441 (23 Ekim 1776/10 N 1190).

²⁹ Kıryako ismi Yunanca sözlükte bir erkek adı olarak Kiriakos şeklinde geçmektedir. Bkz.: Georgios Babiniotis, *Lexiko tis Neas Ellinikis Glossas*, Atina 1998, s. 979. Yardımları için Arş. Gör. Emine Hatip ile Öğr. Gör. İskender Osman'a çok teşekkür ederim.

³⁰ D.BŞM. 6808/92.

³¹ C.DRB. 49/2450.

³² C.DRB. 49/2450.

³³ C.DRB. 59/2905; C.ML. 59/2679.

³⁴ İstanbul sarraflarıyla ilgili çalışmasında Bölükbaşı, bazı isimlerin hangi millete ait olduğunun kolaylıkla ayırt edilebilirken, bazı isimlerin aidiyetini tayin etmenin zor olduğunu belirtmektedir. Bazen iki isimli bir sarrafın bir adının çok bilinen bir Ermeni adıyla, diğerinin meşhur bir Rum ismi olabileceğini vurgulamakta (Bedros nam-ı diğer Petraki de buna örnektir) ve bazı isimlerin de birkaç etnik grupta birden kullanılabildiğine dikkat çekmektedir. Katiplerin de bazı isimleri çok değiştirdiği ve bu isimlerin ne Ermeni ne Rum ne de Museviler tarafından kullanıldığını dile getirmektedir. Dolayısıyla isim üzerinden etnik ve dini aidiyet belirlemek çok zor bir iştir. Geniş bilgi için bkz.: Ö. F. Bölükbaşı, "İstanbul Sarrafları...", s. 31-33.

³⁵ O. Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık...*, s. 77.

³⁶ Christine M. Philliou, *Biography of an Empire: Governing Ottomans in an Age of Revolution*, University of California Press, London 2011, s. 202.

³⁷ Ermenice kaynaklarda hay-horom, Yunanca kaynaklarda hay-hurum şeklinde geçen ve ruhani olarak Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlı, Ermenice konuşan Ermeni-Rumlar için kullanılan bir kavramdır. Yorgos Anastasiadis, hay-hurumların Bizans döneminde Helenleşmiş Ermeniler olabileceği gibi, Ermenice konuşan Rumlar da olabilecekleriyle ilgili farklı görüşler olduğunu, ancak bugün hay-hurumların kendilerini Rum kabul ettiklerini belirtmektedir. Geniş bilgi için bkz.: Yorgos I. Anastasiadis, "Ermenice Konuşan Rumlar Hay-Hurumlar", *Toplumsal Tarih Dergisi*, s. 156, çev.: Frango Karaoğlan-Elçin Macar, İstanbul 2006, s. 38-43.

³⁸ C.HR. 169/8441.

kendi eşi ve çocuklarının kimliklerini tespit etmek mümkündür. Eşinin adı Mariyore'dir ve o da Bedros'un katlinden kısa bir süre sonra ölmüştür.³⁹ Ayrıca beş çocuğu olduğu anlaşılan Bedros'un, Varvara⁴⁰ ve Karinko⁴¹ adında iki kızı, yukarıda da isimlerini zikrettiğimiz, Dimitraki, Yorgaki ve İstavraki (İstoraki) adında üç oğlu vardır. Kayını ve aynı zamanda ortağı Yorgaki ile kayınpederi Luka'nın da adı kaynaklarda yer almaktadır.⁴²

İstanbul'un Fener semtinde oturan ve Tarabya'da da bir yalısı bulunan⁴³ Bedros'un mesleki kariyerinin ilk evreleri için de kaynaklar suskundur. Dolayısıyla sarraflığa nasıl ve ne zaman başladığı, bir baba mesleği olarak mı sarraflık yaptığı açık değildir. Ancak Ahmed Vasıf'ın verdiği "...*Dârü'd-darb-ı âmire'de sarrâf olan Bedros nâm zımmî bâlik olan sarrâf İstefan'ın hizmetkârı olup...*"⁴⁴ şeklindeki bilgidir, onun çıraklıktan mesleğe atıldığı anlaşılmaktadır.

Ustası İstefan'ın⁴⁵ hizmetinde sarraflık mesleğiyle tanışan Bedros, efendisine yakınlığı dolayısıyla, zamanla darphane işlerine de müdahil olmuştur.⁴⁶ Zaten bir süre sonra kendisine, efendisine ortak olarak⁴⁷ darphane sarraflığı tevcih olunmuştur. Bedros'un bu önemli göreve getirilişinde ise dönemin Darphane Nazırı Sıdkı Mustafa Efendi⁴⁸ üzerindeki nüfuzu rol

³⁹ Bedros'un mallarının müsadere ile ilgili 14 Nisan 1786 (14 C 1200) tarihli belgede, bazı eşyaların eşine bırakıldığı yazılıdır. Ancak 26 Haziran 1786 (28 Ş 1200) tarihli bir kayıta eşinin mukaddemen halike olduğu kaydedilmiştir. Buradan, Bedros'un eşi Mariyore'nin, Bedros'un hapsi ve katli esnasında yaşadığı ve bundan çok kısa bir süre sonra da öldüğü anlaşılmaktadır. Sırasıyla bkz.: *D. 6436; MAD.d. 9742*, s. 133.

⁴⁰ *MAD.d. 9742*, s. 113.

⁴¹ *MAD.d. 9742*, s. 244.

⁴² *MAD.d. 9742*, s. 272; *C.DRB. 59/2905*. Başka bir belge de Yorgaki veled-i Kokas (Kukas, Kofas, Kufas) şeklinde geçmektedir. *TSM.A.E. 11143*.

⁴³ *HAT. 1393/55683; D.BŞM. 6791/113, 6791/114, 6797/77, 7303/93*.

⁴⁴ Ahmed Vasıf Efendi, *Mebâsinü'l-Âsâr...*, s. 333.

⁴⁵ 29 Temmuz 1760 (15 Z 1173) tarihli belgeye göre İstefan, uzun zamandır darphanede sarraflık yapmaktadır. Sadakat ile hizmet ettiğinden dolayı kendisine gümüşçülük gediği verilmesi istenmektedir. Ancak boş gümüşçülük gediği olmadığı için, herhangi bir gedik boşalana kadar gümüşçü mülazımı olarak görevlendirilmesi uygun bulunmuştur. Bkz.: *C.DRB. 6/259*; Y. Cezar, "...Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", s. 185. Ö. F. Bölükbaşı bu kayıttan yola çıkarak İstefan'ın adı tespit edilebilen ilk darphane sarrafı olduğunu belirtmektedir. Bkz.: Ö. F. Bölükbaşı, *...Darbhâne-i Âmire*, s. 61.

⁴⁶ "...*Dârü'd-darb-ı âmire'de sarrâf olan Bedros...îcâd-ı ebâtil ve tezyîrde bî-adîl ve ihtirâ' mekrûbiyle de sâni-i azâzûl olduğuna binâen bâlik-i mersûme takarrüb ve giderek umûr-ı darbhâneyi hod-be-hod rû'iete mükibb olduğundan gayri...*" Bkz.: Ahmed Vasıf Efendi, *Mebâsinü'l-Âsâr...*, s. 333.

⁴⁷ Bölükbaşı, Bedros'un efendisi İstefan'ın halefi olduğunu belirtse de, hem 28 Nisan 1765 (7 ZA 1178) tarihli belgede ikisinin de "*darbhâneli sarraf*" olarak birbirlerine kefil olmaları, hem de 23 Aralık 1786 (2 RA 1201) tarihli başka bir kayıta İstefan'ın "*maktûl-i mesfûrun şerîki ve hâlen Darbhâne sarrafı*" şeklinde anılması, onların bu görevi ortak yürüttüklerini açık bir şekilde göstermektedir. Bkz.: *C.BLD. 11/527; MAD.d. 9994*, s. 284; *D.BŞM. 6867/81*; Ö. F. Bölükbaşı, *...Darbhâne-i Âmire*, s. 61.

⁴⁸ Sıdkı Mustafa Efendi, 15 Kasım 1760-16 Ocak 1763 tarihleri arasında darphane nazırlığı yapmıştır. Bkz.: Ö. F. Bölükbaşı, *...Darbhâne-i Âmire*, s. 34. Sıdkı Mustafa Efendi ile ilgili

oynamıştır.⁴⁹ Bu açıdan, farklı görüşler olsa da, Bedros'un darphane sarraflığına atanması, Sıdkı Mustafa Efendi'nin darphane nazırlığı sırasında, yani 1760-1763 aralığında gerçekleşmiş olmalıdır.⁵⁰

Darphane sarraflığını elde ettikten sonra Bedros'un, tıpkı İstefan gibi, gümüşçü mülazımı statüsünde darphane için gümüş mübaya ettiği belgelerden anlaşılmaktadır.⁵¹ Kariyerinin ilerleyen aşamalarında ise bu görevlerine darphane ustabaşılığı da ilave olunmuştur. Günlük 60 akçe ile darphane ustabaşısı olan Bedros, Kemani Corci'nin vefatı üzerine, Darphane Nazırı Hafız el-Hac Mustafa Efendi'nin⁵² arzıyla, 22 Ağustos 1778 yılında bu göreve getirilmiştir.⁵³ Ancak belgeye göre, darphane emektarları arasında yer alan Bedros, zaten bu görevi "bilâ-vazıfe" olarak uzun zamandır sürdürmektedir.⁵⁴ Bu görev değişikliğinden önce, sarraflık hizmetini yürüten ve bir yerden geliri olmayan Bedros'a ustabaşılık hizmeti karşılığında Eflak voyvodalarından 250 kuruş ve Boğdan voyvodalarından dahi 150 kuruş olmak üzere yıllık toplam 400 kuruş nân-para tayin edilmesi de⁵⁵ bunun açık göstergesidir. Muhtemelen boş ustabaşılık gediği olmaması hasebiyle böyle bir çözüm üretilmiştir. Dolayısıyla Bedros'un darphane ustabaşılığı, sadece, mevcut durumun resmileşmesinden ibarettir.

ayrıca bkz.: Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, c. 5, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, s. 1505-1506; İhsan Fazlıoğlu, "Mustafa Sıdkı", *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s. 356-357.

⁴⁹ "...*Dârü'd-darb-ı âmire'de sarraf olan Bedros...bâlik-i mersûme takarrib ve giderek umûr-ı darbhâneyi hod-be-hod rü'yete mükibb olduğundan gayri o bilâlde darbhâne emîni bulunan Sıdkı Mustafa Efendi merhûmu ba'zı evzâ-ı ebleh-îrîb ile tabdî' ve müteveffâ-yi mûmâ-ileyb dahi kêrgüzarlığını ba'zı mahallere işâ'e ile dâire-i şöbretini tevsi' etmişidi. Bir müddet bu bâl-i keyd me'âl ile iştigâl ve çok geçmeden bi'l-istiklâl darbhâne sarraflığını istübsâl edüp ümenâ ve sair hademeyi birer takrib ihâfe ve tarafına imâle ve anlar dahi cemî' seyyi'âtını ketm ile hakkında icrâ-yi hüsn-i mu'âmele ederler idi.*" Bkz.: Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr...*, s. 333; Ö. F. Bölükbaşı, *...Darbhâne-i Âmire*, s. 61-62.

⁵⁰ Barsoumian'ın verdiği bilgiye göre Petraki 1752 tarihinde Dzeron Amira'nın yerine darphane sarrafi olmuştur. H. L. Barsoumian, *...Amiralar Sıfı*, s. 94. Jamgoçyan ve P. Tuğlacı da benzer bir bilgi sunmaktadır. O. Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık...*, s. 77, 86; Pars Tuğlacı, *Tarih Boyunca Batı Ermenileri*, c. I, Pars Yay., İstanbul 2004, s. 341. Bölükbaşı ise Vasıf Tarihinde yer alan bilgiyi arşiv belgelerindeki verilerle birleştirerek, Bedros'un 1760'lı yıllarda darphane sarrafi olduğunu belirtmektedir. Ö. F. Bölükbaşı, *...Darbhâne-i Âmire*, s. 61. Dolayısıyla biz de Bölükbaşı'nın vermiş olduğu tarihi esas aldık.

⁵¹ *C.DRB. 4/193*; Ö. F. Bölükbaşı, "İstanbul Sarrafları...", s. 63. Darphaneye piyasadan altın ve gümüş satın alıp teslim eden ve ifrazcıbaşıya bağlı olarak çalışan görevlilerden olan mübayaacı hakkında geniş bilgi için bkz.: Ö. F. Bölükbaşı, *...Darbhâne-i Âmire*, s. 60-61.

⁵² Hafız el-Hac Mustafa Efendi, 3 Aralık 1775-Ekim-Kasım 1778 tarihleri arasında darphane nazırlığı yapmıştır. Bkz.: Bölükbaşı, *a.g.e.*, s. 34.

⁵³ *C.AS. 1036/45473*. Bölükbaşı, Bedros'un üstlendiği ustabaşılığın doğrama-i kuruş ustabaşılığı olduğunu ve Kemani Corci'nin bu görevi Düzoğlu Ohannes'ten 21 Mart 1744 tarihinde devraldığını belirtmektedir. Bkz.: Bölükbaşı, *a.g.e.*, s. 61.

⁵⁴ *C.AS. 1036/45473*.

⁵⁵ *C.ML. 604/24910* (20 Mart 1778 / 20 S. 1192).

Darphanedeki kariyeri dışında, duhan gümrüğü sarrafı⁵⁶ olarak da karşımıza çıkan Bedros, İstefan'la birlikte İstanbul'da gedikli gümüşçülük yapmaktadır. Dükkanı Süleyman Paşa Hanı karşısında yer alan Bedros'un, odası ise Valide Han'ndadır ve yine İstefan'la birbirlerine kefildir.⁵⁷ İlaveten Bedros'un Kebir (Büyük) Yeni Han kapısı bitişiğinde sahip olduğu sarraflık gediği⁵⁸ ile iki adet odası bulunmaktadır.⁵⁹ Gedikli gümüşçülük ve sarraflığının yanı sıra, başka ticari faaliyetlerle de ilgilenen Bedros'un, Tuna'da Kalas canibinde zahire ticaretiyle meşgul iki adet gemisi mevcuttur.⁶⁰ Onun alternatif uğraşlarına, tuğlacılık⁶¹ ve ekmekçiliği⁶² de ayrıca eklemek gerekir.

Çok yönlü bir sarraf olan ve “darbhâne-i ‘âmire sarrafı” sıfatının yanı sıra, kendisinden “hoca”⁶³ olarak da bahsedilen Bedros'un, yukarıda da belirttiğimiz gibi, İsveç elçisi tercümanlığı beratı⁶⁴ bulunmaktadır.⁶⁵ Ancak nasıl olur da

⁵⁶ D. 7217.

⁵⁷ İstefan'ın dükkanı ve odası ise Boncukçu Han'ndadır. C.DRB. 4/193; Ö. F. Bölükbaşı, "İstanbul Sarrafları...", s. 63. Bedros'un Süleyman Paşa Hanı karşısında sahip olduğu dükkan gediği, 28 Nisan 1765 tarihinde Valide Han'ı karşısına inşa olunan Han-ı Cedid (Yeni Han)'de İstefan'ın sahip olduğu odaya nakledilmiştir. Aynı zamanda İstefan'a ait olan gümüşçülük gediği de Bedros'un dükkanına naklolunmuştur. Bkz.: C.BLD. 11/527; MAD.d. 9994, s. 284.

⁵⁸ D.BŞM. 6803/6.

⁵⁹ AE.SABH.I. 364/25417. Ö. F. Bölükbaşı'ya göre sarrafların hem dükkan hem de oda sahibi olması, onların sarraflık gediği elde edebilmeleri için bir zorunluluktur. Bkz.: Ö. F. Bölükbaşı, ...*Darbhâne-i Âmire*, s. 88; Ö. F. Bölükbaşı, "İstanbul Sarrafları...", s. 28-31. S. Kaya ise sarrafların, sarraflık mesleklerini dükkanlarında icra ederken, nakit para ve alacak senetleri gibi kıymetli evraklarını hanlardaki odalarında muhafaza ettiklerini belirtmektedir. Bkz.: Süleyman Kaya, XVIII. yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 54. Bedros'un Yeni Han'daki odalarında (Belgede dükkan ve oda ayrımı yapılmamıştır. Sadece eşyaların nereye ait olduğunu göstermek için diğer oda şeklinde bir ifade kullanılmıştır.) çıkan eşyaları da bunu destekler niteliktedir. Odaların birinde ağırlıklı olarak para, altın gibi değerli eşyalar kayıtlıyken, diğerinde daha çok kürk, kumaş, silah vb. çeşitli ticaret metayı almaktadır. Bkz.: D. 6436.

⁶⁰ C.ADL. 78/4664; C.DRB. 49/2450; KK.d. 2372/267, s. 548.

⁶¹ AE.SABH.I. 36/2684.

⁶² MAD.d. 9718, s. 377.

⁶³ TSM.A.E. 209/6=144/23. İslam ülkelerinde, özellikle Türkiye ve İran'da eğitim, bürokrasi, ticaret ve maliye alanlarında çeşitli meslek erbabı için kullanılan bir unvan olan hoca, sarraflar arasında da yaygındır. Hoca unvanıyla ilgili geniş bilgi için bkz.: M. Fuad Köprülü, "Hâce", İA, c. 5, İstanbul 1988, s. 20-24; W. Ivanow, "Hoca", İA, c. 5, İstanbul 1988, s. 550-552; DİA, "Hoca", DİA, c. 18, İstanbul 1998, s. 186-187; H. L. Barsoumian, ...*Amiralar Sınıfı*, s. 39-54.

⁶⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı devletlere verilen kapitülasyonların ayrıcalıklarından yararlanmak için, imparatorlukta yaşayan gayrimüslim Osmanlı vatandaşları, dragoman (tercüman) olarak Avrupa devletlerinin himayesine girmişlerdir. Kendilerine verilen berat dolayısıyla beratlı olarak adlandırılan bu kişilerin sayıları

devlet için önemli bir kurumun görevlisi başka bir devletin tercümanlık beratına sahip olmuştur. Bu duruma, İsveç elçisinin, ölümünden hemen önce, Bedros'un beratının iptaliyle ilgili yazmış olduğu taktir açıklık getirmektedir:

"...mersûm Petraki Darbhâne-i 'Âmir'e de müstahdem olmak mülâbesesiyle İsveç tercümânları zümresine dubûlü 'ale'l-ıtlâk münâsib değil iken ricâl-i Devlet-i 'Alîyye'nin bâssaten talebiyle mahzâ mürrâ'ât-ı bâtir zümünde ol zümreye idbâl olunduğu zâbirdir..."⁶⁶

İsveç elçisinin taktirinde belirttiği üzere, darphanede görevli birinin yabancı bir devletin tercümanları arasına girmesi uygun değildir. Ancak Bedros'a İsveç elçisi tercümanlığı beratının verilmesi, devlet adamlarından birinin ricası üzerine gerçekleşmiştir. Bu kişi de, Ignatius Mouradgea D'Ohsson'un⁶⁷ yazışmalarından⁶⁸ anlaşıldığı gibi, ilgili tarihte reisülküttap olan ve Bedros'u darphane nazırlığı döneminden tanıyan Raif İsmail Paşa'dır.⁶⁹

zamanla artmış ve imparatorluk için bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Geniş bilgi için bkz.: Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslim Tüccarlar*, Turhan Kitabevi, Ankara 1983; Maurits H. van den Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18. Yüzyılda kadılar, konsoloslar ve beratlılar*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2014. Diğer Osmanlı tebaası zimmiler gibi sarraflar da beratlı dragoman olarak yabancı devletlerin himayesine girmiştir. Boogert, sarrafların yabancı konsolosların dragoman listeleri içerisinde yer almalarının, onlar için, ticari ayrıcalıktan ziyade, imtiyazlı bir statü elde etmenin en emin yolu olduğunu belirtmektedir. Bkz.: M. Boogert, ...18. Yüzyılda kadılar, konsoloslar ve beratlılar, s. 70. Yabancı devletlerin himayesine girmiş sarraflar için ayrıca bkz.: O. Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık...*, s. 75-79.

⁶⁵ Bedros'un, yani Petraki'nin İsveç beratlısı olması, İsveç tercümanlarından Musak veled-i Cercis'in vefatı üzerine gerçekleşmiştir. Bkz.: C.HR. 169/8441.

⁶⁶ C.HR. 169/8441 (12 Nisan 1786/12 C 1200).

⁶⁷ Ignatius Mouradgea D'Ohsson'la ilgili bkz.: Kemal Beydilli, "D'Ohsson, Ignatius Mouradgea (1740-1807)", *DİA*, c. 9, İstanbul 1994, s. 496-497.

⁶⁸ "D'Ohsson, İsmail Bey'in reisülküttaplığı döneminde ondan berat talep etmiştir. İsmail Bey, bu konuda yapılan suistimalleri sayıp dökerek, bu kağıtları tacirler ve bankacılar lehine tanzim etmenin sakıncalarına değinmiş ve kendisine olumsuz cevap vermiştir. Bir müddet sonra ise İsmail Bey, d'Ohsson'dan, teraphaneli (darphaneli) Petraki isimli kişiyle ilgilendiğini ve bu adama İsveç'e ait bir beratın verilmesini rica etmiştir. D'Ohsson da İsmail Bey'e ellerinde sahipsiz bir berat bulunmadığını, ancak Elçi Celsing'in onu kısa zamanda memnun etmek amacıyla istediği kişi adına yeni bir berat gönderilmesi için dilekçe yazacağını açıklar. İsmail Bey ise sistemini değiştirmeyeceğini, yeni beratlar vermeyeceğini ve Petraki'nin İsveç'in elinde bulunan beratlardan biri sahipsiz kalana dek bekleyeceğini söyler." Bkz.: E. Saadet Öner, *İsveç Devlet Arşivi'nde Mahfûz İ.M. D'Ohsson Evrakı Tasnif ve Tablîli*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s. 89.

⁶⁹ Raif İsmail (Paşa), 16 Ocak 1763-20 Mart 1766 yılları arasında darphane nazırlığı yapmıştır. Bkz.: Ö. F. Bölükbaşı, ...*Darbhâne-i Âmir'e*, s. 34. Onun reisülküttaplığı ise 1773-1776 aralıdır. Daha sonra ise Mısır valisi olacaktır. Raif İsmail Paşa ile ilgili bkz.: Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani*, c. 3, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, s. 837-838.

Bedros'un İsveç beratlısı olması, her ne kadar İsveç elçisi araya girmiş olsa da⁷⁰, berat sahibi diğer sarrafların katl örneklerinde olduğu gibi⁷¹, onun ölümüne çare olmamıştır. Hamileri de kendilerini göz göre göre ateşe atmamış olmalıdır. Zaten imparatorluk da ne Bedros'un İsveç beratına sahip olmasını, ne de güçlü bağları bulunmasını dikkate alacaktır. İmparatorluk için önemli olan, sadece, devletin bekasıdır. Bu açıdan, devletin bekasına verilen zarar kim olursa olsun bir şekilde karşılık bulmuştur. Dolayısıyla Bedros, bu karşılığı, uzun yıllar darphane sarraflığı yaptıktan sonra, belgelerin diliyle, "*sû-i zan'ı ve ef'âl-i şeni'a*"sı nedeniyle, darphanede yolsuzluk ve devlete ihanetle suçlanarak⁷², önce hapis⁷³ ve ardından 19 Nisan 1786 tarihinde katl olunarak,⁷⁴ canıyla vermiştir. Ölümünün ardından ise kendisi ve ailesinin malları müsadere edilmiştir.⁷⁵

⁷⁰ "...Devlet-i 'Alîyye'den habs ve tevkâf olunan Darbhâneli...Petrahi İsveç Kralı'nın zîr-i himâyesinde iken elçisi bulunduğum hasebiyle bu dâ'ülerine iktizâ eden haberi mukaddemce verilmeksizin mersûmun hakkında bu gûna mu'ameleyi icâb eden 'alel ve esbâb ne kadar bakka mebni ise...Devlet-i 'Alîyye'nin gazabına giriftâr olub ve lâkin bundan evvel İsveç Kralı'nın zîr-i himâyesinde olduğuna nazâren hakkında merhamet ve cânının halâsasına 'inâyet buyurulması için niyâz ve şefâ'ate ictisâr olunur..." C.HR. 169/8441.

⁷¹ Eldem, İngiliz beratlısı olan David Zonana'nın idamında, İngiliz büyükelçisinin onu kurtarmak için araya girdiğini, ancak çabasının yetmediğini ve İmparatorluğun David'in İngiliz himayesinde bir kişi olmasını hiç dikkate almadığını belirtmektedir. Sarraf Yakup Hovanesyan için de aynı şey söz konusudur. Bkz.: E. Eldem, "İstanbul...", s. 203-204. Bedros da dahil yaşanan katiller, Jamgoçyan'ın da vurguladığı gibi, yabancı devlet beratlarının sınırını gösteren tipik örneklerdir. Bkz.: O. Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık...*, s. 77.

⁷² Bedros'un katlinin gerekçesi belgede şu şekilde dile getirilmektedir: "*Darbhâne akçesinden noksan görünen bin yedi yüz seksen buçuk kiseye mukâbil...Darbhânenin mâlını murâbaha ile taşraya verir deyu mütevâtir ve meşhur...*" Bkz.: C.DRB. 4/167. Dönemin kronikleri incelendiğinde ise Bedros'un katlinin farklı bir arka planı olduğu görülmektedir. Kroniklerde genellikle Eflak voyvodası Nikolaki Mavroyani'den bahsedilen kısımlarda Bedros'a değinilmekte ve Mavroyani'nin Bedros'un katline sebep olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla onun, bir hizip çatışmasına kurban gitmiş olması da olasıdır. Bkz.: Ahmed Cavid, *Hadîka-i Vekâyi'*, s. 132; *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi...*, s. 28, 142-143; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, c. 5, s. 65; *Rûzmerre...*, v. 19b; Bayram, *Enverî Târîhi...*, s. 735. Jamgoçyan, Bedros'un idamından sonra yapılan tahkikatta, darphane kayıtlarında hiçbir yolsuzluk olmadığını teyit edildiğini ve Bedros'un ölümünden sonra aklandığını belirtmektedir. Bkz.: O. Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık...*, s. 78. Bu bilgiyi belgelerden olumlamak mümkün değildir. Yine de C.DRB. 4/167 kodlu belgede geçen "*...Bedros katl olmasa dahi...*" şeklindeki ifade, bize, onun ölümüyle ilgili bir nebze de olsa pişmanlık duyulduğunu hissettirmektedir.

⁷³ Bedros 11 Nisan 1786 (11 C 1200) tarihinde hapsedilmiştir. Bkz.: *Rûzmerre*, v. 19b. Jamgoçyan, Bedros'un hapis tarihini 6 Nisan 1786 olarak vermektedir. Bkz.: O. Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık...*, s. 77.

⁷⁴ Ahmed Vasıf Efendi, *Mebâsinü'l-Âsâr...*, s. 333; *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi...*, s. 28, 142-143; *Rûzmerre*, v. 19b; Ö. F. Bölükbaşı, *...Darbhâne-i Âmire*, s. 61. Eldem, Bedros'un kesilen başının, bacalarının arasında, kışına yakın konularak

Muhallefatın Zapt ve Tasfiyesi

Devletle çalışmanın bedelini canıyla ödeyen sarraflardan⁷⁶ biri olan Bedros'un muhallefatının zapt ve tasfiye işlemleri, onun hapse atılmasıyla birlikte başlamıştır. Dönemin padişahı I. Abdülhamid, hazine-i hümayun kethüdası ve defterdardan, başbakikulu ağa ile maliye tezkirecisinin yanı sıra muhallefat halifesini de tayin ederek, Bedros'a ait her şeyi tahrir ettirip mühürletmelerini emretmiştir.⁷⁷ Bu emir üzerine, Bedros'un Fener, Tarabya ve diğer yerlerde bulunan haneleriyle, Yeni Han ve Valide Hanı'ndaki odaları mühürlenmiştir. Ortakları, akrabaları ve yardımcıları ise Bedros'un varlıklarının tespiti için, sorgulanmak üzere bostancılar mahbesine getirilmiştir.⁷⁸ Yapılan bu sorgulama, Bedros'un katline kadar yaklaşık bir hafta sürmüş olmalıdır. Bu esnada Fener ve Tarabya'daki haneler ile Yeni Han'daki odaların tahriri de tamamlanmıştır.⁷⁹

Bedros'un malvarlıkları, borçları ve alacaklarının tespitinin yanı sıra, bunların satışı, tahsili ve iadesini içeren bu meşakkatli iş için Defter Emmini Hasan Efendi yetkilendirilmiştir.⁸⁰ Dolayısıyla muhallefatın muhasebesi onun denetiminde olmak üzere darphanede gerçekleştirilmiştir.⁸¹ Ancak Hasan Efendi bu işte tek yetkili değildir. Ona farklı görevliler de eşlik etmiştir. Bedros'un İstanbul'daki menzil ve odaları defterdar efendi tarafından ve yalı başbakikulu ağa marifetiyle mühürlettirildiğinden, menzil ve odaların tahririne defterdar efendi, yalıya da hazine kethüdası ağa ve muhallefat halifesinin yardımıyla, yine başbakikulu ağa görevlendirilmiştir.⁸² Bu bağlamda,

sergilendiğini ve bunun gayrimüslimler için yaygın kullanılan bir âdet olduğu vurgulanmaktadır. Bkz.: E. Eldem, "İstanbul...", s. 280. Jamgoçyan ise, Bedros'un âdet olduğu üzere gözleri oyulması gerekirken oyulmadığını belirtmiştir. Bkz.: O. Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık...*, s. 78.

⁷⁵ Bedros'un müsadere edilen malları ile ilgili bkz.: *MAD.d. 9718*, s. 370-380; *MAD.d. 9742*, s. 71-406; *HH.d. 14089*, 14090; *D. 2659*, 6436, 7217; *D.BŞM.MHF. 12994*; *AE.SABH.I. 29/224* vd. F. M. Göçek, Bedros'un 1784'de müsadereye uğradığını belirtmektedir. Ancak belgelere göre bu mümkün değildir. Bkz.: F. M. Göçek, *Burjuvazinin Yükselişi...*, s. 210.

⁷⁶ Katledilen sarraflarla ilgili bkz.: O. Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık...*, s. 86-88, 182-183; Y. Cezar, "...Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", s. 189-194.

⁷⁷ *D.BŞM. 6791/113-114*; *C.ML. 547/22485*; Y. Cezar, a.g.m., s. 193.

⁷⁸ *D.BŞM. 6791/114*; *Rûzmerre...*, v. 19b; *Taylesanizâde Hâfiz Abdullab Efendi Tarihi...*, s. 142.

⁷⁹ *D. 2659* (13 C 1200/13 Nisan 1786); *D. 6436* (14 C 1200/14 Nisan 1786).

⁸⁰ *D.BŞM. 6791/114*. "...firna kaldırılıp emvâl ve esyâsını abz ve kabz ve muhâselerini rü'yet ve etraf ü eknâfda olan cemî-i emvâlini tahrîr olunması için bâ-batt-ı hümayûn sâbıkâ defterdâr-ı şıkk-ı evvel ve hâlâ defter emîni olan Hasan Efendi ta'yîn olunup..." Bkz.: *Taylesanizâde Hâfiz Abdullab Efendi Tarihi...*, s. 142; Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr...*, s. 333.

⁸¹ *A.SABH.I. 364/25417*.

⁸² *AE.SABH.I. 10/897*. Belgede de geçtiği şekilde bu başbakikulu, "defterdâr-ı şıkk-ı evvel hazretleri taraflarından vekil-i şer'ileri başbakikulu Halil Ağa" olmalıdır. *MAD.d. 9742*, s. 132.

Tarabya'daki yalının tahririni de Ser-gulam Nafı Ağa yapmıştır.⁸³ Bedros'un borçlarının tahsili ve emlakinin satılmasına ise hâcegân-ı dîvân-ı hümayûndan Es-seyyid Numan Bey mübaşir ve memur tayin edilmiştir.⁸⁴ Ayrıca, Özi valisi ve İsmail canibi seraskeri sadr-ı sabık Ali Paşa'ya da bir hüküm gönderilerek, Bedros'un iki gemisi, sermayesi, emlaki ve ne kadar alacağı varsa araştırılarak defterinin İstanbul'a yollanması istenmiştir.⁸⁵ Bunlara ilave olarak, daha önce de vurguladığımız gibi, İstanbul Rum Patriği Prokopius da Bedros'un mallarının ortaya çıkarılmasında rol almıştır.⁸⁶

Gerek Bedros gerekse yakınları ile ortaklarının sorgulanması ve yapılan incelemeler sonucu üç adet defter oluşturulmuştur. Bu üç adet deftere göre Bedros'un nükûd, zimem ve akar olmak üzere 2.100 keselik malı kayıtlara geçmiştir.⁸⁷ Bu meblağ, darphanede görülen 1.780,5 keselik açığı kapatmaya fazlasıyla yetmiş, ilaveten sefer masrafı için 150 kese bile harcanmıştır.⁸⁸ Ancak bu, sadece ilk inceleme üzerine yapılan bir hesap olsa gerektir. Asıl iş ise bundan sonra başlayacaktır. Çünkü, borçların iadesi, alacakların tahsili, mülklerin tahrir ve satışları zaman alacak, bunlarla ilgili çok sayıda işlem yapılacaktır. Bakaya kalan zimmeleri, mülklerin çocuklarına geri iadesi, Prusya tercümanının alacağı gibi örnekler⁸⁹, bu işlemlerin, Bedros'un ölümünden 5-6 yıl sonra bile devam ettiği ve hala çözülemediğinin işaretidir. Aslında bu da, bu tarz kapsamlı müsaderelerin, C. Neumann'ın da vurguladığı gibi⁹⁰, ne kadar meşakkatli ve her birinin kendine münhasır bir vaka olduğunun açık göstergesidir.

Tablo 1: Belgelere Göre Bedros'un Mal Varlığı

	Miktar (Kuruş)	Yüzde olarak oranı (%)
Mülklerin satışından elde edilen	99.940 ⁹¹	9
Eşyaların satışından elde edilen	39.582,22 (4.749.866 akçe) ⁹²	3

⁸³ D. 2659/1; D.BŞM. 6791/113; D.BŞM. 6791/114.

⁸⁴ MAD.d. 9742, s. 78,79, 80, vd.

⁸⁵ C.ML. 751/30604; Y. Cezar, "...Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", s. 193.

⁸⁶ D.BŞM. 6808/92. Jamgoçyan, Patrik Prokopius'un servetin dökümünü yapmak zorunda kaldığını ve ölen kişinin alacaklarını garanti altına aldığını belirtmektedir. Bkz.: O. Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık...*, s. 78.

⁸⁷ AE.SABH.I. 370/25876. Bir başka belgede Bedros'un zimematından 1.300 kese ve ortakları taahhüdünden 900 kese olmak üzere 2.200 kese tahsil edildiği ve geri 419 kese fazla kaldığı yazılıdır. Bkz.: C.DRB. 4/167.

⁸⁸ AE.SABH.I. 15/1304.

⁸⁹ D.BŞM.MHF. 90/81 (11 CA 1205/16 Ocak 1791); C.BH. 257/11903 (14 ZA 1206/4 Temmuz 1792); D.BŞM.MHF.12994 (15 L 1207/26 Mayıs 1793).

⁹⁰ C. Neumann, "Birey olmanın alameti...", s. 14.

⁹¹ D.BŞM. 6806/112; D.BŞM.MHF. 60/32; D.BŞM.d. 5401.

⁹² D. 9976. Eşyaların satış listesinde yapılan hesap akçe üzerinden gösterilmiştir. Dolayısıyla 120 akçe 1 kuruşa eşit olduğundan, 4.749.866 akçe 39.582,22 kuruşa karşılık gelmektedir. 1 kuruşun 120 akçe olduğuyla ilgili bkz.: Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2012, s. 175.

Tahsil olunacak alacaklar	1.041.234 ⁹³	88
Toplam	1.180.757,22⁹⁴	100
Ödenecek borç (Darphane'ye ve kişilere olan)	890.250 (1.780,5 kese ⁹⁵) + 87.603,5 =977.853,5	
Toplam (Kalan)	202.903,72	

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Bedros'un, mülkleri ve eşyalarının satışı ile tahsil olunan alacaklarından, toplam 1.180.757,22 kuruşluk mal varlığı ortaya çıkmıştır. Darphaneye ve kişilere olan borçlar düşüldüğünde bu miktar 202.903,72 kuruş civarında olacaktır. Ancak bu rakamları, yaklaşık olarak ele almak gerekir. Çünkü, Bedros'un bazı mülkleri nâ-furuht kalırken⁹⁶, bazı alacakları⁹⁷ da tahsil edilememiştir. Ayrıca eşi ve çocuklarının kullanımına bırakılan eşyaların haricinde, birtakım eşyaları da Tırnakçı Yahısı'na naklolunmuştur.⁹⁸ Dolayısıyla Bedros'un servetinin daha yüksek olması olasıdır. Yine de bunlara rağmen Bedros'un hatırı sayılır bir servet edindiği açıktır. Bu servetin neye karşılık geldiğini kestirmek zor olsa da, 18. yüzyıl Edirne ve Bursa terekeleri üzerine yapılan çalışmalarda belirtilen 833,33 (100.000 akçe) ile 8.333,33 (1.000.000 akçe)⁹⁹ kuruşluk zenginlik eşiklerinin çok üzerinde olduğu kesindir.

⁹³ *MAD.d. 9718*, s. 370-374; *D.BŞM.d. 5401*; *D.BŞM. 6806/112*.

⁹⁴ F. M. Göçek, Bedros'un alacaklı olduğu herkesten parası tahsil edildiğinde terekasının toplam değerinin 4.476.481 akçeyi bulduğunu belirtmektedir. Ancak kaynak olarak kullandığı *D. 9976* numaralı defter, sadece Bedros'un satılan eşyalarının kayıtlarını içermektedir ve satış fiyatları toplamı da, tabloda görüldüğü üzere, 4.749.866 akçedir. Bkz.: F. M. Göçek, *Burjuvazinin Yükselişi...*, s. 210. Jamgoçyan ise Bedros'un 5 milyon kuruşluk servetinin hazineye geçtiğini vurgulamaktadır. Bkz.: O. Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık...*, s. 78.

⁹⁵ Belirli miktarda altın veya gümüş paranın konulduğu meşin torbaya verilen ad olan kese, Osmanlıda belirli bir miktar paranın ölçüsü olarak da kullanılmıştır. 1720'den sonra 1 kuruş 120 akçeye çıktığından 1 kese 50.000 akçe olmuştur. Aynı zamanda buna divanı kese de denmiştir. 500 kuruşluk kese ise, kise-i Rumî olarak bilinmektedir. Geniş bilgi için bkz.: Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005, s. 157-158. Bu bilgiden yola çıkarak 1 keseyi 500 kuruş olarak kabul edersek, 1.780,5 kese 890.250 kuruşa tekabül etmektedir.

⁹⁶ Bedros'un satış dışı kalan mülkleri için bkz.: *AE.SABH.I. 29/2244*.

⁹⁷ Bedros'un tahsil edilemeyen 75.787 kuruş alacağı bulunmaktadır. Bkz.: *D.BŞM.MHF. 12994*.

⁹⁸ Eşi ve çocuklarına bırakılanlar ile Tırnakçı Yahısı'na naklolunan eşyalar hakkında bkz.: *D. 6436*. Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi'nde Tarabya'daki yalıda görülmemiş türlü eşyalar ile hükümdarlara yaraşır birkaç yüz adet aynanın çıktığını ve bunların tümünün Tırnakçı Yahısı'na nakledildiği belirtilmektedir. Bkz.: *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi...*, s. 28, 142-143. O. Jamgoçyan da çalışmasında Bedros'un zengin mobilyalarının I. Abdülhamid'in kızlarından biri için yapılan saraya gönderildiğine dikkat çeker. Bkz.: O. Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık...*, s. 78.

⁹⁹ G. Oğuz, 18. yüzyılın ilk yarısına ait Edirne terekelerinden yola çıkarak yaptığı servet analizinde zenginlik eşiklerini 100.000 akçe olarak belirlemiştir. Ona göre 100 bin akçe ve

Borçlar ve Alacaklar

Yukarıda da değinildiği gibi, darphanede 1.780,5 keselik açığın sorumlusu olarak yolsuzlukla suçlanan ve buna istinaden katledilerek müsadereye uğrayan Bedros'un borçlarının büyük bir kısmını, darphanedeki bu açık oluşturmaktadır. Bu açık dışında yine darphaneye 60 bin kuruş civarında borcu bulunmaktadır.¹⁰⁰ Darphane haricinde ise Bedros'un, muhtemelen, gemi ve başka inşaat işlerinde kullanmak için aldığı demir, kereste, mismar (çivi) vb. ile çeşitli eşyalardan Prusya Tercümanı Hristo veled-i Frokik'e 783,5¹⁰¹ kuruş, İskerlet veled-i İstavri'ye 6.150¹⁰² kuruş, Keresteci Vasil ve ortağı Toros'a 6.119,5¹⁰³ kuruş borcu vardır. Bunlara Hazine Başvekili Osman Ağa'dan emaneten aldığı 9.400¹⁰⁴ kuruşla birlikte, sabık Bâbü's-sa'âde Ağası Mehmed'e olan 5.970¹⁰⁵ kuruşluk borcunu da eklemek gerekir. Tablo 1'de de görüldüğü üzere Bedros'un mal varlığı, bu borçları ödemeye fazlasıyla yetmiştir.

Darphane haricinde büyük bir yekûn tutmayan ve sahiplerine geri iade olunan borçları Bedros, gündelik yaşamındaki bazı ihtiyaçlarını karşılamak için almıştır. Osman Ağa'dan emaneten aldığı para ile Bâbü's-sa'âde Ağası Mehmed'e olan borcun nedeni ise net değildir. Bu kişilerin yatırım amaçlı paralarını Bedros'a vermiş olmaları ihtimal dahilindedir. Ancak, kesin bir hükme varmak zordur. Ayrıca Bedros'un, gerek ticari maksatlı gerekse kendi ve ailesinin gereksinimleri dolayısıyla, başka alışverişler de yapmış olması muhtemeldir. Fakat kaynaklarda Bedros'dan alacağı olanların bu kadar az çıkması biraz şaşırtıcıdır. Bunun neden kaynaklandığını tam olarak açıklamak mümkün olmasa da, S. Faroqhi'nin vurguladığı, müsadere işlemlerinin ardından

üzerindekiler toplumun zengin kesimini oluşturmaktadır. Bkz.: G. Oğuz, ...*Edirne Örneği*, s. 89. C. Reyhan'ın 1768-1800 yılları arasındaki Bursa terekelerini değerlendirdiği çalışmasında ise bu eşik 1.000.000 akçedir. Bkz.: Cenk Reyhan, *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2008, s. 254.

¹⁰⁰ 60 bin kuruşluk bu borcun 26 binine karşılık olarak Halil Paşazade'lerden 19 bin kuruş alacağı bulunmaktadır. Bu borçlarla ilgili bkz.: *D.BŞM. 6806-112; D.7217.*

¹⁰¹ 31 kantar 3 rub' lenger tabir olunur 4 adet sefine demirinden olan bu borcu Prusya Tercümanı Bedros'un katından 5-6 yıl sonra talep ettiği için, kendisine alacağının yarısı olan 391,5 kuruşun ödenmesi uygun bulunmuştur. Bkz.: *C.BH. 257/11903; HAT. 1411/57364.*

¹⁰² İskerlet'in Bedros'dan çeşitli eşya semeninden 4.650 kuruş ile hayatında emriyle Marko nam zimmiye verdiği 1.500 kuruş olmak üzere toplam 6.150 kuruş alacağı vardır. Bkz.: *MAD.d. 9742*, s. 314; *D.BŞM. 6930-115; Kısmet-i Askeriye Mahkemesi Şeriye Sicilleri, No: 542*, s. 119.

¹⁰³ Keresteci Vasil ve Toros'un Bedros'dan alacağı, kereste (3.062 kuruş), mismar (500 kuruş), demir (1.969,5 kuruş) ve çilingir (588 kuruş) metai semeninden olmak üzere toplam 6.119,5 kuruştur. Bkz.: *MAD.d. 9742*, s. 282; *D.BŞM. 6902/8; Kısmet-i Askeriye Mahkemesi Şeriye Sicilleri, No: 542*, s. 133.

¹⁰⁴ *AE.SABH.I. 74/5142.*

¹⁰⁵ *MAD.d. 9718*, s. 379.

oluşan, korku dolu ve kişilerin gıkını çıkarmasını engelleyen ortamın¹⁰⁶ bir rolü olması muhtemeldir.

Bedros'un, borçlu olduğu kişilere kıyasla, alacaklı olduğu kişiler¹⁰⁷ daha fazladır. Yaklaşık yüz civarında kişiden alacağı bulunan Bedros'un, alacaklarının kaynağını ise, ortaklarına verdiği sermaye akçeleri, çeşitli amaçlar için verilen kredi veya borçlar, dükkan, oda, harman gibi yerlerden alınan kiralar ile tuğla vb. ticaret metainın satışlarından elde edilen gelirler oluşturmaktadır. 40 ila 200 bin kuruş arasında değişen farklı değerdeki bu alacaklar, yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, 1.041.234 kuruşluk bir toplama ulaşmakta ve Bedros'un mal varlığına % 88 oranında bir katkı sunmaktadır.

Bedros'un alacaklı olduğu kişilere ve borç miktarlarına biraz daha yakından bakacak olursak, ortakları ve ortaklarında bulunan sermaye akçeleri ilk etapta dikkat çeker. Bu minvalde Bedros'un, sarraf Abraham'da 197.000 kuruş¹⁰⁸, kayını ve aynı zamanda oğlu İstavrakî'nin de ortağı sarraf Yorgaki'de 93.000 kuruş¹⁰⁹, oğlu Dimitrakî'de 10.000 kuruş¹¹⁰, Tuna'da bulunan iki adet gemiden Todori Karakasna ve Nikola'da 100.000 kuruş¹¹¹, tuğla üretimi yapılan harmanlardan Yanaki veled-i Yorgî'de 28.000 kuruş¹¹² alacağı vardır. Uzun yıllar ortağı olan sarraf İstefan'dan ise, sermaye akçesinden ziyade, bazı hesaplardan 8.912,5 kuruşluk bir alacağı söz konusudur.¹¹³

Bedros'un bir sarraf olarak ortaklıklar kurması ve bu bağlamda sermaye akçeleri vermiş olması çok normaldir. Çünkü kendisi, daha önce de vurguladığımız üzere, 18. yüzyılda Osmanlı maliyesinin önemli kurumlarından biri olan Darbhâne-i Âmire'yi finanse etmektedir. Dolayısıyla imparatorluk için bir nevi sübvansiyon görevi gören bu kurumu finanse etmek kolay olmasa gerektir. Ayrıca o, borç verme faaliyetlerinde de bulunmaktadır. Bu açıdan hem servetini değerlendirme hem de daha fazla para kazanma noktasında bu tür sermaye yatırımları yapması ve gemi işletmeciliği, tuğlacılık gibi alternatif ticari işlerle de ilgilenmesi doğaldır. Aynı zamanda bu, onun, çok yönlü ve geniş bir ticari perspektife sahip olduğunun da göstergesidir.

¹⁰⁶ Suraiya Faroqhi, "Zeytin Diyarında Güç ve Servet: Edremit Âyânından Müridzade Hacı Mehmed Ağa'nın Siyasi ve Ekonomik Faaliyetleri", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarrım*, Ed.: Çağlar Keyder-Faruk Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2010, s. 85.

¹⁰⁷ Bedros'un alacaklı olduğu kişiler ve borç miktarları ile ilgili bkz.: *MAD.d. 9718*, s. 370-374; *D.BŞM.d. 5401*; *D.BŞM. 6806/112*; *HH.d. 14089, 14090* vd.

¹⁰⁸ *D. 7217*; *MAD.d. 9718*, s. 372.

¹⁰⁹ *D. 7217*; *AE.SABH.I. 29/2244*; *MAD.d. 9718*, s. 371, 372.

¹¹⁰ *D.BŞM.d. 5401*; *D.BŞM. 6806/112*; *MAD.d. 9718*, s. 371.

¹¹¹ *C.ADL. 78/4664*.

¹¹² *AE.SABH.I. 36/2684*.

¹¹³ *D. 7217*; *MAD.d. 9718*, s. 372.

Ortaklarındaki sermaye akçeleri dışında ise Bedros'un, İsmail Paşa (8.500 kuruş)¹¹⁴, İzzet Paşa'nın kayını Çelebi (37.833 kuruş)¹¹⁵, Halil Hamid Paşa'nın oğlu Mehmed Arif Bey ve kızı (30.341 kuruş)¹¹⁶, Reisülküttap Seyyid Feyzullah Efendi (56.062 kuruş)¹¹⁷, sabık Eflak voyvodası Mihail (1.000 kuruş)¹¹⁸ gibi yüksek rütbeli devlet adamlarıyla, onların yakınlarından da alacağı vardır. Bunlara, birçok Enderun Ağası (73.923 kuruş)¹¹⁹, Keban Madeni Emimi Elhac Yusuf Ağa (5.000 kuruş)¹²⁰, Erzurum Gümrüğü Emimi Esad Ağa (5.000 kuruş)¹²¹, sabık Haremeyn Muhasebecisi Kenan Efendi (7.713 kuruş)¹²², Balyabadra Kocabaşları (3.000 kuruş)¹²³ gibi bürokrasinin farklı katmanlarına mensup yönetici elitler de eklenir. Ayrıca, darphane için çalışan ifrazcı ve kalcılarla¹²⁴ birlikte, çeşitli kentlerin metropolitleri, manastır ve keşişhane görevlileri¹²⁵, sarraflar, tüccarlar, bazerganlar, tercümanlar ile cerrah, keresteci, havyarcı, meyhaneci, bakkal, kasap, kömürcü, tuğlacı, ekmekçi, yağcı, kayıkçı vesaireyi kapsayan, toplumun değişik kesimlerine mensup kişiler¹²⁶ de Bedros'a borcu olanlar listesinde yerini alır.

Görüldüğü üzere Bedros'a borçlu olanlar, yönetici elitlerden çeşitli esnaf gruplarına kozmopolit bir portföy oluşturmaktadır. Bu kozmopolit portföyün nasıl oluştuğu konusunda kesin bir şey söylemek zor olsa da, Bedros'un devletle çalışıyor olmasının bundaki payının altını çizmek gerekir. Çünkü listede, bürokrasinin farklı katmanlarına mensup çok sayıda yönetici elitin yanı sıra, darphane için çalışan ifrazcı ve kalcılar bulunmaktadır. Bunlar haricindeki diğer

¹¹⁴ D. 7217.

¹¹⁵ MAD.d. 9718, s. 372.

¹¹⁶ MAD.d. 9742, s. 140.

¹¹⁷ C.ML. 720/29463.

¹¹⁸ Bu meblağ haricinde Eflak tarafından gelen 3.000 kuruşluk bir de poliçe bulunmaktadır. MAD.d. 9718, s. 371, 372.

¹¹⁹ Bu ağaların isimleri ve aldıkları miktarlarla ilgili bkz.: TSM.A.E. 740/16=325/23; MAD.d. 9718, s. 374.

¹²⁰ MAD.d. 9718, s. 372.

¹²¹ MAD.d. 9742, s. 85.

¹²² MAD.d. 9718, s. 373.

¹²³ MAD.d. 9718, s. 372.

¹²⁴ Düzoğulları'nın 76.743,5 kuruş¹²⁴ ve kalcıbaşı Sorpe'nin 3.691,5 kuruş borcu vardır. MAD.d. 9718, s. 372, 374. Darphane ifrazcıbaşılığı ve kalcıbaşılığı ile Düzoğulları hakkında ayrıca bkz.: Ö. F. Bölükbaşı, ...*Darbhâne-i Âmire*, s. 52-59; Fatma Nur Aysan, II. Mahmud Döneminde Dersaadette Bir Ailenin Muhallefatı: *Düzoğulları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

¹²⁵ Bedros'un, Filibe, Selanik, Kıbrıs, İbrail, Kayseri, Menlik, Ahyolu, Yenişehir, Samako, Nakşapare gibi birçok yerin Piskopos ve metropolitleri ile Simonet Manastırı ve Keşişhane görevlilerinden toplam 62.400 kuruşluk alacağı vardır. Bkz.: D.BŞM. 6808/92; D.BŞM.d. 5401.

¹²⁶ Bu kişiler ve aldıkları borçlarla ilgili bkz.: MAD.d. 9718, s. 370-374; D.BŞM.d. 5401; D.BŞM. 6806/112; HH.d. 14089, 14090 vd.

borçlular ise, daha çok, satış, kira vb. nedenlerden dolayı Bedros'la bir şekilde ilişki kurmuş kişilerdir.

Bedros'un alacaklarının bir kısmı, özellikle de metropolitler ile yağcı esnafından olanlar¹²⁷, kendisiyle birlikte, eşi, kızları ve zaten ortakları bulunan oğulları üzerine kaydedilmiştir. Bu da, onların bir aile şirketi gibi çalıştığı izlenimini uyandırmaktadır. Ayrıca, her ne kadar alacaklarının içinde satış, kira vb. gelirler yer alsada, Bedros'un, sarraflığın gereği olarak, borç-alacak ilişkisine girdiği ve kredi mekanizmasını işlettiği çok açıktır. Dolayısıyla bu mekanizmanın, devletle çalışıyor olmanın ötesinde, onun mal varlığının oluşumundaki katkısı da ortadadır.

Gayrimenkuller

Bedros'un gayrimenkullerinin başında, ilk etapta, aile hayatını sürdürdüğü, gündelik yaşam mekanları olan Fener'deki hane ile Tarabya'daki yalı gelmektedir.¹²⁸ Onun hayatının merkezindeki bu iki mekanın, Bedros'a ailesinden mi miras kaldığı, yoksa kendisinin mi satın aldığı konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Ancak bu mülkler belgelerde “...*Fenârkapusu bâricinde kâ'in biyyût-ı 'adîde ve mâ-i câri vesâ'ireyi müştemil bir bâb hânesi ve karşusunda olan aburu...*” ile “...*Tarabya'da vâkı' biyyût-ı 'adîde ve hamam ve bağçe ve havuz-ı müte'addide ve mâ-i câri ve kârğîr mehâzîn vesâ'ire(yi) muhtevî...*”¹²⁹ şeklinde tarif edilmektedir.

Ölümünün ardından Eflak voyvodası Nikola Mavroyani'ye geçen bu iki mülk¹³⁰, Bedros'un çocuklarına göre, Mavroyani tarafından zorla zapt edilmiştir. Ancak belgelerde, çocuklarının bu iddiasına karşılık olarak, Nikola Mavroyani'nin diğer Fenerli beyler gibi Fener ve Boğaziçi'nde bir mülkü olmadığından, Tarabya'daki yalı ile Fener'deki hanenin kendisine bağışlandığı yazılıdır.¹³¹ Ayrıca yalı ve hanenin, Eflak voyvodasına 250 kese, yani 125 bin kuruşa satıldığı belirtilmektedir.¹³² Fakat satış listesinde sadece Tarabya'daki

¹²⁷ *D.BŞM. 6808/92; D.BŞM.d. 5401; MAD.d. 9718*, s. 371.

¹²⁸ Bedros'un gayrimenkulleri ile ilgili bkz.: *D.BŞM. 6806/112; D.BŞM.MHF. 60/32; D.BŞM.d. 5401; AE.SABH.I. 29/2244; C.DRB. 25/1213; D. 7217; HH.d. 14090; MAD.d. 9718*, s. 376-379 vd.

¹²⁹ *MAD.d. 9742*, s. 71.

¹³⁰ Nikola Mavroyani'nin ölümünün ardından çocuklarına sadece Fener'deki ev geri iade olunmuş, Tarabya'daki yalının ise tekrar satışı uygun görülmiştir. Bkz.: *HAT. 1393/55683; C.ML. 59/2679; D.BŞM.MHF. 90/81*.

¹³¹ *AE.SABH.I. 370/25869; MAD.d. 9742*, s. 71. C. Neumann, Mavroyani'nin Tarabya'daki yalını hamisi Gazi Hasan Paşa maiyetinde tercüman olarak çalışırken aldığını belirtmektedir. Bkz.: C. Neumann, “Birey olmanın alameti...”, s. 31.

¹³² *C.ML. 59/2679; D.BŞM. 7303/93; MAD.d. 9718*, s. 377. Jamgoçyan, Bedros'un katlinden yararlanan tek kişi'nin Mavroyani olduğunu belirtmekte ve Mavroyani'nin Valide Han'daki Ermeni sarraflardan ve Rumlardan borç alarak 250.000 kuruşa Bedros'un Tarabya ve Fener'deki konaklarını satın aldığını ve kendisine borç vermeyi reddedenleri de “sultana hainlikle” itham ettiğini belirtmektedir. Bkz.: O. Jamgoçyan,

yalıdan elde edilen 10 bin kuruş¹³³ kaydedilmiştir. Dolayısıyla ortada bir muğlaklık söz konusudur. Bu muğlaklığı 12 Ocak 1787 (22 RA 1201) tarihli kayıttan yola çıkarak gidermek mümkündür:

*“Darbhâne-i ‘Âmire sarraflı maktûl Bedros’un hâneleri...hâlen Eflak voyvodası Nikolaki Mavroyani voyvodaya ihsân-ı hümayûn buyurulmağın mukâbele-i voyvoda-i mûmâ ileybin cânib-i Darbhâne-i ‘Âmire’ye bâ temessük iltizâm-ı deyn eylediği...yüz yirmi beş bin guruş tevârîb-i mezâkûrelerde mûmâ ileyhim yedleriyle tamâmen enderûn-ı hümayûn hazînesine tamâmen edâ ve teslim eylediğini müş’ûr...”*¹³⁴

Görüldüğü üzere Bedros’un haneleri Nikola Mavroyani’ye bağışlanmıştır. Ancak buna karşılık Mavroyani, hazineye 125 bin kuruş vermeyi taahhüt etmiş ve bu borcu da farklı tarihlerde üç taksit halinde ödemiştir.¹³⁵ Dolayısıyla, Bedros’un çocuklarının belirttiği gibi, ortada bir zorla zapt ediş yoktur. Fakat, satış listesinde neden sadece Tarabya’daki yalı için 10 bin kuruşluk meblağın gösterildiği meçhuldür. Bunu bir tür ön ödeme olarak kabul etmek akla yatkın gelmekle birlikte, yine de tartışmaya açık bir konudur.

Eflak voyvodasına layık bir değerde olan bu mülklerin, özellikle de Fener’deki hanenin, tam olarak nasıl bir mimariye sahip olduğu, dönemin barınma ve yaşam kültürünü¹³⁶ ne doğrultuda yansıtıp yansıtmadığı konusunda kesin bir şey söylemek oldukça zordur. Yukarıda da görüldüğü gibi Fener’deki hane, 1 ahır ve 1 akarsuyu bulunan tek bab bir yapı şeklinde tarif edilmekte, buna karşılık tahrir listesinde, evde mevcut oda veya oda benzeri alanlarla ilgili bir bilgi verilmemektedir.¹³⁷ Yine de yapı dahilinde bir ahır ile İstanbul konutlarında çok nadir rastlanılan ve genellikle toplumsal tabakanın üst katmanlarındaki kişilerin hanelerinde var olan bir su sisteminin yer alması¹³⁸,

Osmanlı İmparatorluğu’nda Sarraflık..., s. 78. Bu 125 bin kuruş tartışmalı olduğu ve satış listesinde yer almadığı için, mülklerin satışından elde edilen gelire eklenmemiştir.

¹³³ D.B.Ş.M. 6806/112 (28 B 1200/27 Mayıs 1786).

¹³⁴ MAD.d. 9718, s. 379.

¹³⁵ 5 Eylül 1786 (11 ZA 1200), 1 Aralık 1786 (9 S 1201) ve 10 Ocak 1787 (20 RA 1201) Bkz.: MAD.d. 9718, s. 379. Y. Cezar, mülklerin, Eflak voyvodası Nikola Mavroyani’ye ihsan-ı hümayun olarak verildiğini belirtmekle birlikte, yine aynı kayıttan yola çıkarak, yapılan 125 bin kuruşluk ödemenin, Mavroyani’nin darphaneye ait bir borcunun karşılığı olduğunu belirtmektedir. Bkz.: Y. Cezar, “...Osmanlı Devleti’nde Sarraflar”, s. 193.

¹³⁶ 18. yüzyılda İstanbul’daki barınma ve yaşam kültürü hakkında bkz.: Tülay Artan, *Architecture as a Theatre of Life: Profil of the Eighteenth Century Bosphorus*, M.I.T Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1988; Shirine Hamadeh, *Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul*, İletişim Yay., İstanbul 2010; Hatice Gökçen Özkaya, *18. Yüzyıl İstanbul’unda Barınma Kültürü ve Yaşam Koşulları*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011; Ş. P. Özyalvaç, *...Lüks ve Konfor (18. Yüzyıl)*.

¹³⁷ MAD.d. 9742, s. 71; D. 6436.

¹³⁸ Bununla ilgili bkz.: Uğur Tanyeli, "Osmanlı Metropollerinde Evlerin Konfor ve Lüks Normları (XVI.-XVIII. yüzyıl), *Soframız Nur Hanemiz Mamur: Osmanlı Maddi Kültüründe*

Fener'deki hanenin, yapısal anlamda, bir nebze de olsa lüks ve konfor normları taşıdığına açık göstergesidir.

Yapısal anlamdaki bu lüks ve konfor, C. Neumann'ın saray yavrusuna benzettiği¹³⁹ Tarabya'daki yalıda daha üst seviyede kendini göstermektedir. Önemli bir toplumsal konum göstergesi olan bu yalı¹⁴⁰, bahçe ve havuzun yanı sıra, yine kendine ait bir su sistemi, 2 kebir tahta ambar, hamam, kiler, 1'i yukarıda (ulya) 2 divanhane, 3 sofa ve 1'i boş, 6'sı da küçük olmak üzere 19 oda'nın yer aldığı çeşitli yapı bileşenlerinden oluşmaktadır.¹⁴¹ Her birinin ayrı işlevi olan bu yapı bileşenlerine¹⁴² ilave olarak, yalının bahçesine yapılmış bir de kilise vardır.¹⁴³ Muhtemelen ahşaptan inşa edilen yalıda, 19 oda, 3 sofa ve ayrıca 1'i yukarıda (ulya) 2 divanhane bulunması, onun çok katlı (2, 3, 4)¹⁴⁴ bir yapı olabileceğini düşündürmektedir. Ancak yine de kesin bir şey söylemek zordur. Çünkü, gayrimüslimlerin evlerini iki kattan yüksek inşa etmeleri yasaktır. Bununla birlikte, onların yoğun yaşadığı bölgelerde 3 katlı binaların çoğunlukta olduğu da bilinen bir gerçektir.¹⁴⁵

Yemek ve Barınak, Ed.: Suraiya Faroqhi-Christoph K. Neumann, Alfa Yay., İstanbul 2016, s. 340-341; H. G. Özkaya, *18. Yüzyıl İstanbul'unda Barınma...*, s. 238-247.

¹³⁹ C. Neumann'a göre, muhteşem bahçeler içinde ve tam su kenarında yer alan bu yalının arsası üzerinde bugün Büyük Tarabya Oteli bulunmaktadır. Bkz.: C. Neumann, "Birey olmanın almeti...", s. 31.

¹⁴⁰ S. Hamadeh, Boğaz'daki bir yalının önemli bir toplumsal konum göstergesi olduğunu belirtmektedir. Bkz.: S. Hamadeh, *Şehr-i Sefa...*, s. 82.

¹⁴¹ *MAD.d.* 9742, s. 71; *D.* 2659.

¹⁴² Osmanlı'da konutları oluşturan yapı bileşenlerinin işlevleri hakkında detaylı bilgi için bkz.: Stefanos Yerasimos, "XVI. Yüzyılda İstanbul Evleri", *Soframız Nur Hanemiz Mamur: Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak*, Ed.: Suraiya Faroqhi-Christoph K. Neumann, Alfa Yay., İstanbul 2016, s. 306-332; H. G. Özkaya, *18. Yüzyıl İstanbul'unda Barınma...*, s. 152-262; Ş. P. Özyalvaç, *...Lüks ve Konfor (18. Yüzyıl)*, s. 69-300.

¹⁴³ Bu kilise belgede, "...bağesi hâricinde muttasıl olarak başka duvarlar ile muhât olmak üzere şöyle bir palanka-i metîn tarh etmiş ki bir senede ancak vücûda gelir ve derûnu devren 120 ve 'arzen 22 ve kadden 10 zirâ' ve yekpâre kemerler ve metîn kârgîr atmalar ve mermerden terâşide olmuş direkler ile ve kanâdîl-i kesîre vesâ'ir mâlzeme-i menhûse ve bâtlalâryyla müzeyyen bir kilise-i bed sîmâ..." şeklinde tarif edilmektedir. Bkz.: *AE.SABH.I.* 10/864. Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi'nde de şöyle tanımlanır: "...Tarabya'da olan yalısının içinde bin beşyüz zirâ' arsa üzerine müceddeden binâ ve ihdâs eylediği kenisa içinde olan zîynetlerden altı vukûyye zîr-i hâlisden bir haç ve mücevber ile tezyîn ve purlanta elmaslar ve la'l yâkût ve zîmriid ile murassa' haçlar ve putlar ve envâ' türlü sîm ü zer kanâdiller ve askalar bilcümle ahz ve kenisayı bedm..." Bkz.: *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi...*, s. 142-143. Ayrıca bkz.: *Rûzmerre...*, v. 19b.

¹⁴⁴ H. G. Özkaya, üç ve dört katlı evlerde üst katın "ulya", orta katların "vusta", alt katın ise "süfla"; iki katlı evlerde ise üst katın "fevkani", alt katın "tahtani" olarak ifade edildiğini belirtmektedir. Bkz.: H. G. Özkaya, *18. Yüzyıl İstanbul'unda Barınma...*, s. 152.

¹⁴⁵ T. Artan, *Architecture as a Theatre of Life...*, s. 283; S. Hamadeh, *Şehr-i Sefa...*, s. 77.

Fenerli asilzadelere¹⁴⁶ benzer bir yaşam standardının göstergesi sayılabilecek Fener'deki hane ve Tarabya'daki yalı haricinde Bedros'un gündelik yaşam mekanları arasına, gününün büyük bir kısmını geçirdiği ve mesleğini icra ettiği Valide ve Yeni Han'daki sarraf dükkanı ve odalarını eklemek gerekir.¹⁴⁷ Bu gündelik yaşam mekanlarına, oğlu Dimitraki ve kızı Varvara'nın Yeniköy'de bulunan haneleri ile diğer oğlu Yorgaki'nin Fener'deki bir bab evi ve arsası da eklenir.

Kendisi ve ailesinin ikametgahı olan bu gündelik yaşam mekanları dışında Bedros, kira getiren ve yatırım amaçlı başka gayrimenkullere de sahiptir. Sultan Bayezid Han Vakfı, Rüstem Paşa Vakfı, Sofu Mehmed Paşa Vakfı gibi vakıflara ait yerler içerisinde bulunan bu mülkler, hane ve menziller¹⁴⁸, bağ ve arsa, çok sayıda bakkal, kasap, ekmekçi, berber, manav vb. dükkan ve oda gedikleri ile han, hamam, mahzen, harman vesairede oluşmaktadır. Bunlara çeşitli kiliselerde bulunan, biner kuruş ve daha ziyadeye alınır-satılır iskemleler de eklenir.¹⁴⁹

Çeşitlilik arz eden ve Bedros'un çok yönlü uğraşlarını bir nebze de olsa gösteren bu mülkler, genellikle sur içi ve sur dışı İstanbul'unda yer alan, Haliç ve Boğaziçi kıyılarındaki, Fener, Tarabya, Hasköy, Galata, Balat, Yeniköy, Büyükdere, Arnavutköy gibi semtlerde yoğunlaşmaktadır. Bedros'un mülklerinin bu semtlerde yoğunlaşması, kentin içinde var olan, temelde etnik ve dini özelliklerin belirlediği ve gayrimüslimlerin büyük oranda kenar bölgelere itildiği geleneksel yerleşim modeli tezini doğrulayan bir örnek olarak sunulabilir.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Fenerli asilzadeler, yoğun olarak Fener semtinde oturmakta ve Boğaziçi'nde de yalıları bulunmaktadır. Fenerli asilzadeler hakkında geniş bilgi için bkz.: Zeynep Sözen, *Fenerli Beyler, 110 Yıllık Öyküsü (1711-1821)*, Aybay Yay., İstanbul 2000.

¹⁴⁷ D.BŞM. 6803/6; AE.SABH.I. 364/25417.

¹⁴⁸ Bedros, sahip olduğu hane ve menzillerden bazılarını “bedel-i istiğlâl” ile borcuna karşılık almıştır. Bkz.: MAD.d. 9742, s. 84, 102, 146. Sözlükte bir şeyin kar ve gelirini almak manasında kullanılan istiğlâl, bir malın gelirinden faydalanmak için, onun bizzat satıcısına kiralanması suretiyle yapılan satış işlemidir. İstiğlâl ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Abdülaziz Bayındır, “Bey’ Bi’l-Vefâ”, *DİA*, c. 6, İstanbul 1992, s. 20-22; Süleyman Kaya, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karş İşlemleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 80-167; Çağlar Mesci, *İstanbul Kadı Sicilleri Işığında Bey’ Bi’l-istiğlâl Akıtları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.

¹⁴⁹ Bedros'un gayrimenkulleri ile ilgili bkz.: D.BŞM. 6806/112; D.BŞM.MHF. 60/32; D.BŞM.d. 5401; AE.SABH.I. 29/2244; C.DRB. 25/1213; D. 7217; HH.d. 14090; MAD.d. 9718, s. 376-379 vd.

¹⁵⁰ Bu yerleşim modeline göre, Rumlar Haliç boyuna ve Marmara kıyılarına, Ermeniler Yenikapı, Samatya ve Topkapı'ya, Yahudiler Haliç'in iki kıyısında yer alan Balat ve Hasköy'ün mahallelerine yoğunlukla yerleşmiştir. Aynı model, Boğaziçi kıyılarında da kendini göstermiştir. Bu bağlamda Rum, Yahudi ve Ermeniler, ağırlıklı olarak Arnavutköy, Yeniköy ve Tarabya'da yaşamışlardır. Geniş bilgi için bkz.: E. Eldem, "İstanbul...", s. 173-191; S. Hamadeh, *Şehr-i Sefa...*, s. 73-76.

Bedros'un, yine İstanbul sınırları dahilinde, deryadan midye ve istiridye çıkarmakta kullanılan Sivriada mülküyle, ticari açıdan 17. ve 18. yüzyılın yıldızı parlayan şehri İzmir'de de¹⁵¹ nisf han gediği ve arsası vardır. Bunlar haricinde ise, daha önce de bahsettiğimiz üzere, hem ordu ve İstanbul'un iâşesi hem de imparatorluğun Orta Avrupa'yla olan ticaretinde büyük önemi bulunan Tuna'da¹⁵², Kalas canibinde 2 adet gemisi mevcuttur. Bedros'un bu iki mühim ticaret merkezinde yatırım yapmış olmasında, imparatorluğun 18. yüzyılda Avrupa ile artan ticari ilişkilerinden pay alma düşüncesinin¹⁵³ etki edip etmediği konusunda bir şey söylemek zor olsa da, aslında bu yatırımların, diğer yatırımlarıyla birlikte, onun, zengin olmak ve zengin kalmak noktasındaki girişimci ruhunu çok iyi yansıttığı ortadadır. Aynı zamanda bu yatırımların Bedros için bir emniyet supabı görevi gördüğünü de belirtmek gerekir. Çünkü, paraya ihtiyaç duyulan acil bir durumda onları rahatlıkla elden çıkarmak ve nakde dönüştürmek mümkündür.

Daha önce de vurguladığımız üzere, Bedros'un sahip olduğu bu gayrimenkullerin büyük bir kısmı, muhalefatın tasfiyesine başlanmasının ardından 1 ay gibi çok kısa bir süre içerisinde satılmıştır. 40 kuruştan 10 bin kuruşa varan değişik fiyat aralığında gerçekleştirilen bu satışlardan, yaklaşık 100 bin kuruşluk bir kazanç elde edilmiştir.¹⁵⁴ Bazılarının satılmamasından¹⁵⁵ dolayı gerçek değeri tam anlaşılmasa da, Bedros'un çok sayıda gayrimenkulünün bulunması, F. M. Göçek'in Bedros'un mülklere yatırım yapmayıp, servetini nakit para olarak tuttuğu şeklindeki yorumuna¹⁵⁶ tezat oluşturmaktadır. Bu açıdan

¹⁵¹ İzmir'in değişimiyle ilgili geniş bilgi için bkz.: Daniel Goffman, "İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine", *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2012, s. 95-164; Elena Frangakis Syrett, *18. Yüzyılda İzmir'de Ticaret (1700-1820)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İzmir 2006.

¹⁵² Tuna'nın hem ordu ve İstanbul'un iâşesi hem de imparatorluğun Orta Avrupa'yla olan ticaretindeki önemiyle ilgili bkz.: Fadimana Fidan, *18. Yüzyılda İstanbul'un ve Ordunun İâşesinde Tuna İskelelerinin Rolü (1711-1768)*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kars 2014.

¹⁵³ 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile olan ticari ilişkileri hakkında bir özet için bkz.: Numan Elibol, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Dış Ticaretiyle İlgili Bazı Değerlendirmeler", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 6/1, 2005, s. 61-76. İmparatorluğun Avrupa ile artan ticari ilişkilerine bağlı olarak sarraflar da, gerek yaygınlaşan poliçe ticareti gerekse kendi cemaatleri aracılığıyla küresel finans kapitalizminin yörüngesine yerleşmişlerdir. Bu bağlamda Rum sarraflar, Rum tüccarların Karadeniz ve Balkanlar'daki deniz ticaretindeki gücünden yararlanarak, ülkelerarası ticaretin finansmanında uzmanlaşıyorken; Ermeni sarraflar, Ermeni cemaati aracılığıyla Avrupa'nın ticaret ve finans ağlarıyla bağlantı kuruyorlardı. Bkz.: Ş. Pamuk, *...Paramın Tarihi*, s. 218. Ermeni sarrafların ticarete oynadıkları rollerle ilgili ayrıca bkz.: O. Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık...*, s. 65-75.

¹⁵⁴ Satılan mülklerle ilgili bkz.: *D.BŞM. 6806/112; D.BŞM.MHF. 60/32; D.BŞM.d. 5401.*

¹⁵⁵ Bedros'un satış dışı kalan mülkleri için bkz.: *AE.SABH.I. 29/2244.*

¹⁵⁶ F. M. Göçek, *Burjuvazinin Yükselişi...*, s. 210.

Bedros'un, Göçek'in aksine, hem servetini değerlendirme, hem de servetine servet katma noktasında ekstra bir gelir kapısı olarak gayrimenkule yatırım yaptığı çok açıktır. Mülklerin birçoğunun başkalarına kiralanmış olması ve bu kiralardan Bedros'un alacağı¹⁵⁷ bulunması da bunun göstergesidir.

Taşınabilir Varlık Göstergeleri

Bedros'un gerek Fener'deki evinde¹⁵⁸, gerekse Tarabya'daki yalısı ile Yeni Han'daki dükkan ve odasında¹⁵⁹ çıkan mücevher, saat, para gibi değerli eşyalardan giyim kuşam, mutfak eşyaları ve ev döşemelerine varan taşınabilir varlık göstergeleri, iki ayrı defterde listelenmektedir.¹⁶⁰ Çeşitlilik arz eden bu eşyalar, yukarıda da belirttiğimiz üzere, büyük oranda müzayede ile satılmış ve toplam 4.749.866 akçelik, yani 39.582,22 kuruşluk bir gelir elde edilmiştir.¹⁶¹ Eşyaların bir kısmı eşi ve çocuklarına terk olunurken¹⁶², bir kısmı da Tırnakçı Yalısı'na gönderilmiştir.¹⁶³ Bunlar haricinde bazı eşyaları defterdar efendi

¹⁵⁷ MAD. 9718, s. 371, 372; D.B.Ş.M. 6806/112; AE.SABH.I. 29/2244.

¹⁵⁸ Bedros'un Fener'deki hanesinde çıkan ve Bahçekapı'ya naklolunan eşyalarının, oradan Bâb-ı Hümayûn Hazînesi'ne nakli için 19 öküz arabası kullanılmıştır. Bkz.: D.B.Ş.M. 6797/77.

¹⁵⁹ Bedros'un Yenihan'daki dükkan ve odalarında, ilk etapta, 400 guruşluk beyaz akçe, para ve mahlut olmak üzere 4.850 beyaz guruş, 1 memhur altın beyaz tobra ile yaldız, Macar, Mısır, fındık, rub'iyye, nısfıyye, dörderlik, ikişerlik, kebir, mahbub ve mahlut şeklinde kaydedilmiş toplam 813 adet çeşitli altın dikkat çeker. Bunların yanında, altın mühür ve yüzük haresi, minakari altın zarf, Morakari karalı kesme, bir miktar yakut, köstekli ve kösteksiz elmas, altın saat, kılıç, hançer, devat, piştov vb. çok sayıda sim, nühas ve demirden yapılmış kıymetli eşya da vardır. Ayrıca bunlara, şal, sof ve gezi kaplı samur, tilki, tavşan nefesi kürkleri, şallar, Sakızı ve Saksoniyye billur bardaklar, aynalar, yastıklar, perdeler, kehribar imameler ve daha birçokları da eklenir. Bu eşyalar, büyük oranda, ticari amaçlı olduklarından Bedros'un tüketim kalıbını resmetmekten çok uzaktır. Ancak, bir sarrafın dükkan ve odasında nelere sahip olduğunu göstermek noktasında da öneme haizdirler. Bkz.: D. 6436.

¹⁶⁰ Defterlerin ilkinde Fener'deki hane ve Yeni Han'daki odada bulunan eşyalar mevcuttur. Hazineye ve Tırnakçı Yalısı'na naklolunan eşyalar ile, eşi ve çocuklarına bırakılanlar da buradadır. Yine Tarabya'daki yalıda olup naklolunan eşyaları da bu defter içerisinde. Diğer defterde ise sadece Tarabya'daki yalıda yer alanlar vardır. Bu defterlerde eşyalar kıymetleri ile birlikte değil, sadece miktar olarak kayıt edilmiştir. Bkz.: D. 6436; D. 2659.

¹⁶¹ D. 9976.

¹⁶² Bedros'un eşine, 15 köhne yastık, 3 minder, 3 beledi döşek; Büyük oğluna, 5 şibak yastık, 4 makad, 4 minder, 10 köhne yastık; Küçük oğluna, 4 köhne yastık, 1 makad, 1 minder; Büyük kızına 10 köhne Sakızı yastık, 3 makad ve 3 minder terk olunmuştur. Bkz.: D. 6436.

¹⁶³ Tırnakçı yalısına naklolunan eşyalar ise şöyledir; 3 bez makad, 46 bez üzere işleme makad, 15 sadr olmak üzere 219 bez işleme yastık, 14 bez yüz yastığı, 5 çit makad, 11

tarafına sevk edilirken, değerli olan bazıları da Hazîne-i Hümâyûn'a teslim olunmuştur.¹⁶⁴

Bedros'un bu eşyalarına baktığımızda, öncelikle dikkatimizi, bir sarraf olması dolayısıyla, hem Fener'deki hanede hem de Tarabya'daki yalıda var olan nakit para, altın ve çeşitli değerli taşlardan yapılmış mücevherler ve aksesuarlar çekmektedir. Kişisel ihtiyaç ve kullanımın ötesinde, aynı zamanda bir yatırım aracı olan bu eşyalar içerisinde, dörderlik (4), mahub (6), yıldız (2), Macar (20), rub' ve nısfıyye altınlar, 320 kuruş para, 305 kuruş beyaz akçe, altın, elmas, zümrüt, yakut, inci, lal ve rozeden yapılmış yüzükler, bilezikler, gerdanlıklar, küpeler ve iğnelerin yanı sıra, yine bu taşlarla süslü pabuç, terlik, kuşak, fes, tarak, kutu, fanus, saat vb. bulunmaktadır.¹⁶⁵ Bunların toplam kıymetleri hakkında bir bilgi olmasa da, satış listesinden bazılarının değerlerini öğrenmek mümkündür. Örneğin altın kuşak 31.050 akçeye alıcı bulurken, altın kutu 26.100 akçeye, altın zarf 18.000 akçeye, yakut ve elmaslıca yüzük 7.000 akçeye satılmıştır.¹⁶⁶

Tek başına bile bir lüks ve zenginlik göstergesi olan bu kıymetli eşyalar, Bedros'un, diğer yatırım araçlarının yanında, nakit para ve mücevhere de önem verdiğinin¹⁶⁷ açık göstergesidir. Sarraflığının da bunda etkisi muhtemeldir. Bunlardan, gerdanlık, küpe, bilezik gibi bazı ziynet eşyaları, büyük olasılıkla, Bedros'un eşine aittir. Bunun yanı sıra, yüzük, kuşak, fes vb. birtakım eşyaları da Bedros kendisi kullanmış olabilir. Ayrıca nakit paraların bir kısmının gündelik ihtiyaçların karşılanması amacıyla evde bulunması da ihtimal dahilindedir. Belki de bütün bunların ötesinde, Bedros'un, herhangi bir acil duruma karşı önlem olarak bu eşyaları evde tutmuş olması da mümkündür. Ya da Bedros'un, birikimini, kolay saklanabilen ve çok çabuk nakde çevrilebilen bu eşyalara yatırmayı tercih etmesi de olasıdır.

Para ve mücevherler haricinde ise, ikinci olarak, hem Tarabya'daki yalıda hem de Fener'deki hanede çıkan ateşli ve ateşsiz silahlar dikkat çekmektedir. Filinta ve tüfenk (12), tekli ve çiftli piştov (14), kara ve simlice kılıç (2), simlice pala (1) ve simlice baltadan (1) oluşan bu silahlar, 700 akçeye yaklaşık 20.000 akçe arasında değişen bir fiyat aralığında satılmıştır.¹⁶⁸ Bir kısmı simli olan bu silahlardan, bir çift piştovun Uşak yapımı olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Askeri sınıf için bir tür kudret sergileme aracı olan¹⁶⁹ silahların, gayrimüslimlerin

köşe makadı, 10 pencere demiri, 95 portakal ve limon olur saksı, 13 sadr, 12 Sakızı yastık, 3 makad, 24 süzeni yastık, 2 demir ayaklı şamdan, 5 demir kapak, 12 yün memlü çit şilte, 4 Mağribi şal, 15 yün memlü çit baş yastığı, 16 yün memlü çit şilte, 93 yün memlü minder ile Frenk ketebedir. Bkz.: *D. 6436*.

¹⁶⁴ *D. 6436*.

¹⁶⁵ *D. 6436; D. 2659*.

¹⁶⁶ *D. 6436; D. 9976*.

¹⁶⁷ G. Oğuz, ...*Edirne Örneği*, s. 107.

¹⁶⁸ *D. 6436; D. 9976*.

¹⁶⁹ Tülay Artan, "18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin Saltanatın Meşruiyet Arayışına Katılımı", *Toplum ve Bilim*, 83, 1999/2000, s. 311-312.

silah taşınması yasak olmasına rağmen¹⁷⁰, Bedros'un evinde çok sayıda bulunması ilginçtir. Bunların Bedros'a hediye edilmiş olabilecekleri ihtimal dahilindeyken, Bedros'un silah ticaretiyle ilgilenmesi de olasıdır. Çünkü, Yeni Han'daki odasında da silahlar vardır. Belki de kendisi bir silah koleksiyoneridir. Ya da, yalıdaki ahırında bulunan karaca (1), turna (2) gibi yaban hayvanlarından¹⁷¹ yola çıkarak, onun bir av meraklısı olduğu da düşünülebilir. Yine de bu konuda kesin bir şey söylemek zordur. Ancak kesin olan bir şey vardır, o da, Bedros'un devletin belirlediği sınırlara riayet etmediğidir.

Silahlardan dikkatimizi, içinde pek çok unsuru barındıran ve ince bir zevk ve beğenin ötesinde, kişinin toplumdaki statüsü, duruşu ve cinsiyetiyle ilgili önemli ipuçları sunan giyim kuşam¹⁷² eşyalarına çevirirsek, ilk göze çarpan, hem ısınma işlevi gören hem de bir lüks tüketim malı olarak nitelendirilebilecek, çeşitli değerdeki kürkleri¹⁷³ olacaktır. Bedros'un sahip olduğu bu kürkleri, kakım, samur, vaşak, tilki gibi değerleri yüksek kürklerdir. Genellikle şal, sof ve gezi ile kaplanmışlardır. Değişik fiyat aralığında satılan bu kürklerin en kıymetlisi, yaklaşık 52.000 akçeye alıcı bulan samur nafesi zenne kürküdür. Bedros'un eşine ait olması muhtemel olan bu kürk dışında, 46.100 akçelik, 26.000 akçelik, 23.000 akçelik başka kadın ve erkek kürkleri de mevcuttur. Ayrıca onları saklamak için kürk kapları da bulunmakta ve bu kürk kaplarının en az kürkleri kadar kıymetli olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁴

Eşiyile birlikte dış görünüşlerine önem verdiklerinin göstergesi olan bu kürkleri haricinde Bedros, yine gerek kendine gerekse ailesine ait, çok sayıda, zenginlik, zarafet ve gösteriş unsuru kaftan, entari, şal, ihram, uçkur, şalvar ve kuşağın yanı sıra, don, gömlek, çorap, çevre, yağlık, sandal gibi diğer türden giyim kuşam eşyalarına da sahiptir. Farklı değerlerdeki bu giyim kuşam eşyalarının birçoğu Moskovi, Mağribi, Acem işi ürünlerdir ve içlerinden bazılarının çiçekli, telli, şeritli olduğu kayıtlıdır. Bunlara, bir kısmı Osmanlı sınırları içinde üretilmiş, bir kısmı da Avrupa ve Hindistan'dan gelmiş, Halebi, Hindi, Sakızı, Yemeni, Frengi, süzeni, çuka, kutnu, niş, ipek, kadife, basma ve bez her tür cins kumaş da eklenir. Donluk ve gömleklilik olan bu kumaşlar, çoğunlukla top olarak

¹⁷⁰ C. Neumann, "Birey olmanın alameti...", s. 24.

¹⁷¹ D. 6436.

¹⁷² Gülser Oğuz, "Daltaban Mustafa Paşa'nın Hayatına Dair İzler: Tereke Kaydından Hareketle", *Kerkük Çok Irak Değil Prof. Dr. Eşref Buharalı'ya Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar II*, Ed.: Alpaslan Demir vd., Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 411-412. Osmanlıda giyim-kuşamla ilgili ayrıca bkz.: Betül İpşirli Arçıt, "Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam", *Antik Çağlardan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, Ed.: Coşkun Yılmaz, İstanbul 2015, s. 230-263.

¹⁷³ Osmanlılarda kürk kullanımıyla ilgili bkz.: Zeki Tekin, "Osmanlılarda Kürk Kullanımı", *Türkler*, c. X, Ankara 2002, s. 644-649; Filiz Karaca, "Osmanlılar'da Kürk", *Türkoloji Kültürü*, c. II/3, Erzurum 2009, s. 39-48.

¹⁷⁴ Kürk kaplarından biri bir entari ile birlikte yaklaşık 33.000 akçeye satılmıştır. D. 9976.

kaydedilmiştir.¹⁷⁵ Dolayısıyla bunların, günlük kullanımdan ziyade, büyük oranda ticaret metaı olması daha olasıdır.

Bedros'un yalı ve hanesinde çıkan ev içi döşemeleri ile yatak ve hamam takımları arasında da, giyim kuşam eşyalarında olduğu üzere, Doğu-Batı ürünlerini bir arada görmek mümkündür. Örneğin bir ev için vazgeçilmez unsurlardan olan, kaliçe olarak adlandırılan halılar, seccadeler ile kilimler, Uşak ve Banaluka yapımıdır. Bunlar dışında evlerde bolca yatak, yorgan, yastık ve minderlerin yanı sıra, çarşaf, makrama, peşkir, havlu ve hamam takımları, kapı ve pencere perdeleri bulunmaktadır. Bunların birçoğu da Sakız, Halep, Kıbrıs, Mora, Leh, Frenk ve Hint işidir. Satış listesinde, 300 akçeden yaklaşık 20.000 akçeye kadar, geniş bir fiyat aralığında alıcı bulmuş olan bu eşyaların bir kısmı kullanılmış iken bir kısmı da yenidir. Ayrıca bazıları da işlemedir. İlaveten, yapımlarında çit, çuka vb. kumaşların kullanıldığı bu eşyaların, telli, düz, sade gibi dekoratif özellikleri de zikredilmiştir.¹⁷⁶

Bedros'un ve ailesinin kişisel tercih ve ince zevklerini yansıtan ev içi döşemeleri ile yatak ve hamam takımlarına, dolap, sehpa, çekmece (Frengi, Uşaki), iskemle, sandalye, koltuk, sandık, sepet gibi gerek yerli gerekse Avrupalı mobilyalar da eklenir. Mobilyaları ise, dekoratif olarak, simli-simsiz küçük, orta ve büyük aynalar, asma ve çekmece saatler, aydınlatmada kullanılan billur avize, kandil ve şamdanlar, gemi tasvirlerini içeren levhalar, buhurdanlar, haçlar ve ısınma amaçlı mangallar tamamlar.¹⁷⁷ Büyük bir kısmı zengin bir yaşam tarzının göstergesi olan ve aynı zamanda, lüks ve konforu da bünyesinde barındıran bu eşyalar, Bedros'un bir yandan lüks tüketim mallarına olan merakının diğer yandan da servetini sergilemekten hoşnut olduğunun göstergesi olsa gerektir.

Yatak ve hamam takımları ile ev döşeme unsurlarında kendini gösteren bu lüks ve konfor, Bedros'un mutfak eşyalarında da karşımıza çıkmaktadır. Bunlar arasında, çok sayıda, Saksoniye, Peçkârî, fağfur fincanlar, kaseler, tabaklar, taslar, kaşıklar, bıçaklar, çatalar, billur bardakların yanı sıra, sahanlar, kepçeler, leğenler, kazanlar, kahve ibrikleri, tepsiler, tencere ve tavalar mevcuttur.¹⁷⁸ Genelde herkeste bulunabilecek türde olan bu eşyalar, kişinin gelir düzeyini belirlemek noktasında yüzde yüz bir ölçüt değildir.¹⁷⁹ Ancak, Bedros'un sahip olduğu eşyaların birçoğunun ithal ve ayrıca porselen, billur ve gümüşten¹⁸⁰ yapılmış olması, onun zenginliğinin açık bir yansıması olsa gerektir.

¹⁷⁵ D. 6436; D. 2659; D. 9976.

¹⁷⁶ D. 6436; D. 2659; D. 9976.

¹⁷⁷ D. 6436; D. 2659; D. 9976.

¹⁷⁸ D. 6436; D. 2659; D. 9976.

¹⁷⁹ Colette Establett-Jean-Paul Pascual, "Şam'da XVII. Yüzyıl Sonu ve XVIII. Yüzyıl Başlarında Bardak, Tabak ve Kap Kacak", *Soframız Nur Hanemiz Mamur: Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barnak*, Ed.: Suraiya Faroqhi-Christoph K. Neumann, Alfa Yay., İstanbul 2016, s. 216.

¹⁸⁰ T. Artan, ev eşyaları arasında çıkan porselen, billur ve gümüş eşyaların tereke sahibinin gelir düzeyini hemen yukarı çektiğini belirtmektedir. Bkz.: T. Artan, "...Orta Halliliğin Aynası", s. 58.

Mutfak eşyaları arasında yer alan kahve ibrikleri ve fincanlar, Bedros'un (onun nezdinde ailesinin), dönemin keyif verici önemli bir tüketim maddesi olan kahveye¹⁸¹ rağbet ettiğini göstermektedir. Ancak kahve, Bedros'un rağbet ettiği tek keyif unsuru değildir. Kahve dışında Bedros, tütün tüketmekte ve şarap içmektedir. Evlerde bulunan nargilelerin yanı sıra, çok sayıda tütün kutusu ve kesesi ile 24 şişe şarap da bunun göstergesidir.¹⁸² Bunlar, muhtemelen, gelen konuklara da ikram edilmiş olsa gerektir.

Keyfine düşkün olan Bedros'un okumaya da önem verdiği anlaşılmaktadır. Çünkü, Tarabya'daki yalısında 30 cilt "Rumi" kitap ve Fener'deki hanesinde de 1'er "Rumi" kitap olur sandık ve garar mevcuttur. Bu sandık ve çuvalın içinde kaç kitabın var olduğu bilinmemektedir. Ayrıca, kitapların türleri vs. hakkında da bir malumat yoktur. Onun bu kitaplarını, eşyaları arasında bulunan ve muhtemelen hem borç ve alacaklarının muhasebesini tutmak için hem de yaptığı çeşitli yazışmalarda kullandığı hokka ve devatlar tamamlar.¹⁸³

Bunlar haricinde, dürbün, gözlük, şemsiye gibi farklı kişisel eşyalara da sahip olan Bedros'un, taşınabilir varlıkları arasında, iki mağazada bulunan ham sirke, 3 ambar arpa, 1 kutu çay, muhtemelen yemeklerde kullanılan bir miktar tarçın ve karanfil ile 2 sandık sabun da yerini alır.¹⁸⁴ Ayrıca bunlara, çok sayıda hırdavatın yanı sıra, Tarabya'daki yalıda mevcut 1 küçük kalyon ile 1 harik tulumbasını da eklemek gerekir.¹⁸⁵ Bu tulumba, olası bir yangına karşı anında müdahale için alınmış bir güvenlik tedbiri olsa gerektir. Çünkü, hem yalı ahşaptan yapılmıştır hem de İstanbul sık sık yangınlarla¹⁸⁶ boğuşmaktadır. Her ne kadar kayıtlarda küçük kalyon¹⁸⁷ olarak geçse de, kayık ya da sandal türü bir tekne olma olasılığı daha yüksek bir ihtimal olan gemiyi ise, gündelik yaşam alanları arasındaki ulaşım ile birlikte, ailesi veya arkadaşlarıyla Boğaz'da yapmış olduğu küçük gezintilerde kullanmış olmalıdır.

¹⁸¹ Kahve ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Ralph S. Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu'daki Kökenleri*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996.

¹⁸² D. 6436; D. 2659.

¹⁸³ D. 6436; D. 2659.

¹⁸⁴ D. 6436; D. 2659; D. 9976.

¹⁸⁵ D. 6436; D. 2659; D. 9976.

¹⁸⁶ 18. yüzyılda İstanbul'da çıkan bir yangınla ilgili bkz.: Kenan Yıldız, "1782 İstanbul Yangını: Kadı Sicillerinden Tespit, Çıkarım ve Yorumlar", *Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu II*, Ed.: Feridun M. Emecen vd., İstanbul 2014, s. 707-722.

¹⁸⁷ Genel anlamda bütün yelkenli gemilere kalyon denilmekle birlikte, aslında kalyon, en büyük üç direkli gemiler için kullanılıyordu. Kalyonlar, 15. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın ortalarına kadar kısmen taşımacılıkta ve çoğunlukla da savaş gemisi olarak donanmada yer almıştır. Kalyonlar hakkında geniş bilgi için bkz.: İdris Bostan, "Gemi", *DİA*, c. 14, İstanbul 1996, s. 11-15; Yusuf Alperen Aydın, *Sultanın Kalyonları: Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri, 1701-1770*, Küre Yay., İstanbul 2011.

Dönemin kroniklerinde Bedros'un 4'ü Müslüman, 40 kadar Gürcü cariyesi bulunduğu yazılıdır.¹⁸⁸ Ancak arşiv kayıtlarında bunu teyit edecek bir veri yoktur. Bununla birlikte onun, Tarabya'daki yalısında yer alan ahırında bazı hayvanlara sahip olduğu görülmektedir. Bu hayvanların başında da 1'i kula, 2'si doru, 1'i bakla kır olmak üzere 4 at gelmektedir. Atların yanında 1 demir kır tay, 1 kır bargir, 1 de merkep vardır. Bu da Bedros'un, silah taşıma yasağında olduğu gibi, ata binme yasağında da¹⁸⁹ kurallara uymadığını göstermektedir.

Binek hayvanları dışında ise Bedros, muhtemelen, günlük yumurta ve beyaz et ihtiyacını karşıladığı, 30 tavuk, 30 kaz, 18 ördek, 1 hindi ve 3 hint tavuğu ile, daha önce de vurguladığımız, 2 turna ve 1 karacaya da sahiptir. Bu hayvanlara ne olduğu meçhuldür. Bununla birlikte, binek hayvanlarına ait eğer, raht, rikâb, başlık vb. bazı koşum takımları satılmıştır. Satılan bu koşum takımları içerisinde, yaklaşık 100.000 akçe değerindeki, kesme olarak adlandırılan¹⁹⁰, at eğerinin üstüne örtülen bir örtü de mevcuttur.¹⁹¹

Sonuç

Bütün detaylarıyla olmasa da, kişilerin tüketim alışkanlıkları, gündelik hayatı, yatırım araçları, zevk ve estetik anlayışları gibi birçok konunun tespitine olanak sağlayan ve bu anlamda tüketim tarihi çalışmaları için mühim bir veri kaynağı olan muhalefat kayıtlarından yola çıkarak hazırladığımız bu makalede sonuç olarak şunları söyleyebiliriz; Bedros'un 1760'larda Osmanlı maliyesinin önemli kurumlarından biri olan Darbhâne-i Âmire'ye, kişisel ilişkilerini kullanarak, darphane sarrafı olarak atanması, onun hayatı için bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu dönüm noktası, aynı zamanda, Bedros'un sonunun da başlangıcı olmuş ve Bedros, uzun yıllar bu görevi sürdürdükten sonra, darphanede yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle katl edilerek müsadereye uğramıştır. Yapılan müsadere sonucu Bedros'un yaklaşık 1 milyon kuruşluk hatırı sayılır bir serveti açığa çıkmıştır.

Bundan daha yüksek olması muhtemel olan Bedros'un bu servetinin oluşumunda, elbette ki, darphane sarrafı olmasının payı büyüktür. Ancak Bedros'un darphane sarrafı olması, servetinin tek kaynağı değildir. Yeni Han'daki gedikli gümüşçülük ve sarraflıkla birlikte, bir kreditör olarak, gerek çeşitli düzeydeki yöneticilerle gerekse toplumun diğer kesimleriyle borç-alacak

¹⁸⁸ *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi...*, s. 28, 143.

¹⁸⁹ C. Neumann, "Birey olmanın alameti...", s. 24.

¹⁹⁰ Kesme hakkında bkz.: Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, İstanbul 1983, s. 249. Ayrıca at koşum takımları ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Emine Dengeç, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Saray Atlarının Binit Takımları", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 20, 2011, s. 1-20.

¹⁹¹ D. 6436; D. 2659; D. 9976.

ilişkisinde bulunan Bedros, ayrıca gemi işletmeciliği, tuğlacılık gibi alternatif ticari işlerle de meşgul olmuştur. Bu anlamda çok yönlü bir girişimci olarak karşımıza çıkan Bedros, ilaveten, hem servetini değerlendirme hem de servetine servet katma bağlamında gayrimenkule de yatırım yapmıştır. Bu da onun, zengin olmak ve zengin kalmak noktasında, tek bir işle yetinmediğini açık bir şekilde göstermektedir.

Darphanenin yanı sıra, farklı kaynaklardan beslenerek elde ettiği bu zenginliği Bedros, gayrimüslimlerin servetlerini göstere göstere teşhir etmeleri yasak olmasına rağmen, hayatına da yansıtmıştır. Bedros'un toplumsal konumunu belirlemede önemli bir belirteç olan, Eflak voyvodasına layık değerdeki, Tarabya'daki yalı ile Fener'deki hane bile tek başına bunu kanıtlamaktadır. Ancak o, sadece bunlarla yetinmemiştir. Devletin belirlediği sınırların çok ötesinde gösterişli bir yaşamı tercih eden Bedros, bunu açık olarak sergilemekten de çekinmemiştir. Başta altın, zümrüt, yakut vb. değerli taşlardan yapılmış, aynı zamanda bir yatırım aracı olan, mücevher ve takıları, çoğunun kıymet dereceleri yüksek, kakım, samur, tilki kürkleri ile diğer giyim kuşam eşyaları, billur, porselen ve gümüşten yapılmış mutfak araç gereçleri ile lüks ve konforun bir arada bulunduğu ev döşemeleri bunun göstergesidir. Ayrıca bunlar haricinde, küçük bir kalyon, at ve silaha da sahip olan Bedros'un, bir sarraf olarak, standardı yüksek bir yaşam sürdürdüğü gibi ortadadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi: *A.SABH.L.* 364/25417, 10/897, 15/1304, 29/2244, 36/2684, 370/25876, 74/5142; *C.ADL.* 78/4664; *C.AS.* 1036/45473; *C.BH.* 257/11903; *C.BLD.* 11/527; *C.DRB.* 4/167, 4/193, 49/2450, 59/2905, 6/259; *C.HR.* 169/8441; *C.ML.* 547/22485, 59/2679, 604/24910, 720/29463, 751/30604; *D.* 2659, 6436, 7217, 9976; *D.BŞM.* 6902/8, 6930-115, 6797/77, 7303/93, 6791/113-114, 6867/81; 6803/6, 6806/112, 6808/92; *D.BŞM.d.* 5401; *D.BŞM.MHF.* 12994, 60/32, 90/81, *HAT.* 1393/55683, 1411/57364; *HH.d.* 14089, 14090; *KK.d.* 2372/267, *MAD.d.* 9718, 9742, 9994.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi: *TSM.A.E.* 11143, 209/6=144/23, 740/16=325/23.

Kısmet-i Askeriye Mahkemesi Şeriye Sicilleri, No: 542.

Diğer Kaynaklar

Ahmed Cavid, *Hadika-i Vekâyi'*, Haz.: Adnan Baycar, TTK, Ankara 1998.

Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, c. 5, Dersaadet 1309.

Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Abbâr*, Haz.: Mücteba İlgürel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1978.

- AKAR, Şevket Kamil, "Tanzimat Döneminde Para Bozdurma Sorunu ve Köşe Sarrafları (1839-1879)", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, c. 13/1, İstanbul 2011, s. 123-133.
- AKYILDIZ, Ali, "Sarraflık/Osmanlı Dönemi", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, s. 163-165.
- AKYÜZ, Jülide, "Osmanlı Ulemasından Üç Efendi'nin Terekeleri", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, s. 36, 2008, s. 188-200.
- ALKAN GÜNAY, Nilüfer, "Müsaderenin Sosyal ve Ekonomik Bir Analizi: 18. Yüzyıl Sonlarında Bursa'da Yapılan Müsadereler", *Bellekten*, c. LXXVI/277, Ankara 2012, s. 793-815.
- ANASTASIADIS, Yorgos I., "Ermenice Konuşan Rumlar Hay-Hurumlar", *Toplumsal Tarih Dergisi*, s. 156, çev.: Frango Karaoğlan-Elçin Macar, İstanbul 2006, s. 38-43.
- ARTAN, Tülay, "Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortasında Eyüp'te Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış: Orta Halliliğin Aynası", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Ed.: Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1998, s. 49-64.
- ARTAN, Tülay, *Architecture as a Theatre of Life: Profil of the Eighteenth Century Bosphorus*, M.I.T Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1988.
- ARTAN, Tülay, "18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin Saltanatın Meşruiyet Arayışına Katılımı", *Toplum ve Bilim*, 83, 1999/2000, s. 292-322.
- AYDIN, Yusuf Alperen, *Sultanın Kalyonları: Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri, 1701-1770*, Küre Yay., İstanbul 2011.
- AYSAN, Fatma Nur, *II. Mahmud Döneminde Dersaadette Bir Ailenin Muballegatı: Düzgöğülleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.
- BABINIOTIS, Georgios, *Lexiko tis Neas Ellinikis Glossas*, Atina 1998.
- BAGIŞ, Ali İhsan, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslim Tüccarlar*, Turhan Kitabevi, Ankara 1983.
- BARBIR, Karl K., "Bir Osmanlılık Emaresi: Osmanlı Görevlilerinin Mülklerinin Müsadere Edilmesi", *Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu*, Der.: Baki Tezcan-Karl K. Barbir, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2012, s. 163-174.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, c. III, s. 5-6, Ankara 1966, s. 1-479.
- BARSOUMIAN, Hagop L., *İstanbul'un Ermeni Amiralleri Sinifi*, Aras Yay., İstanbul 2013.
- BAŞARIR, Özlem, "Statü-Servet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *History Studies*, 3/3, 2011, s. 49-67.
- BAYINDIR, Abdülaziz, "Bey' Bi'l-Vefâ", *DİA*, c. 6, İstanbul 1992, s. 20-22.
- BAYRAM, Ü. Filiz, *Enverî Târîhi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.
- BEYDİLLİ, Kemal, "D'Ohsson, Ignatius Mouradgea (1740-1807)", *DİA*, c. 9, İstanbul 1994, s. 496-497.

- BOSTAN, İdris, "Gemi", *DİA*, c. 14, İstanbul 1996, s. 11-15.
- BOZKURT, Fatih, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2011.
- BOZKURT, Nebi, "Sarraflık", *DİA*, c. 36, İstanbul 2009, s. 162-163.
- BÖLÜKBAŞI, Ömerül Faruk, "İstanbul Sarrafları (1691-1835)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, s. 30, Malatya 2014, s. 19-96.
- BÖLÜKBAŞI, Ömerül Faruk, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmiri*, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2013.
- CANBAKAL, Hülya, "Barkan'dan Bu Yana Tereke Çalışmaları", *Vefatının 30. Yıldönümünde Ömer Lütfi Barkan: Türkiye Tarihiçiliğine Katkıları ve Etkileri Sempozyumu*, İstanbul 2011, s. 1-7.
- CANBAKAL, Hülya, *17. Yüzyılda Ayntâb Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, İletişim Yay., İstanbul 2009.
- CEZAR, Yavuz, "18. Yüzyılda Eyüp'te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Ed.: Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1998, s. 15-32.
- CEZAR, Yavuz, "Bir Âyanın Muhallefâtı", *Belleten*, XLI/161, Ankara 1977, s. 41-75.
- CEZAR, Yavuz, "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", *Gülten Kaşgan'a Armağan: Türkiye Ekonomisi*, Haz.: Hilal Akgül-Fahri Aral, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2004, s. 179-207.
- CEZAR, Yavuz, "The Role of the Sarrafs in the Ottoman Finance and Economy in the Eighteenth and Nineteenth Centuries", *Frontiers of the Ottoman Studies*, vol. I, Ed.: Colin Imber&Keiko Kiyotaki, London 2005, s. 61-76.
- ÇAKIR, İbrahim Etem, "Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği", *OTAM*, s. 31, Ankara 2012, s. 41-60.
- DİA, "Hoca", *DİA*, c. 18, İstanbul 1998, s. 186-187.
- DİNGEÇ, Emine, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Saray Atlarının Binit Takımları", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 20, 2011, s. 1-20.
- ELDEM, Edhem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente", *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2012, s. 165-247.
- ELİBOL, Numan, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Dış Ticaretiyle İlgili Bazı Değerlendirmeler", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 6/1, 2005, s. 61-76.
- ESTABLETT, Colette-Jean-Paul Pascual, "Şam'da XVII. Yüzyıl Sonu ve XVIII. Yüzyıl Başlarında Bardak, Tabak ve Kap Kacak", *Soframız Nur Hanemiz Mamur: Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barnak*, Ed.: Suraiya Faroqhi-Christoph K. Neumann, Alfa Yay., İstanbul 2016, s. 209-226.

- FAROQHI, Suraiya, "Giriş", *Soframız Nur Hanemiz Mamur: Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak*, Ed.: Suraiya Faroqhi-Christoph K. Neumann, Alfa Yay., İstanbul 2016, s. 7-34.
- FAROQHI, Suraiya, "Zeytin Diyarında Güç ve Servet: Edremit Âyânından Müridzade Hacı Mehmed Ağa'nın Siyasi ve Ekonomik Faaliyetleri", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed.: Çağlar Keyder-Faruk Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2010, s. 81-100.
- FAROQHI, Suraiya-Christoph K. Neumann (Ed.), *Soframız Nur Hanemiz Mamur: Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak*, Alfa Yay., İstanbul 2016.
- FAZLIOĞLU, İhsan, "Mustafa Sıdkı", *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s. 356-357.
- FİDAN, Fadimana, *18. Yüzyılda İstanbul'un ve Ordunun İaşesinde Tuna İskelelerinin Rolü (1711-1768)*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kars 2014.
- FRANGAKIS SYRETT, Elena, *18. Yüzyılda İzmir'de Ticaret (1700-1820)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İzmir 2006.
- GOFFMAN, Daniel, "İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine", *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2012, s. 95-164.
- GÖÇEK, Fatma Müge, *Burjuvazinin Yükselişi ve İmparatorluğun Çöküşü Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme*, Ayraç Yay., Ankara 1999.
- GÜLDÜR, Kadir, *Tereke Defterlerine Göre Rodosçuk Kazasında Sosyo-Ekonomik Hayat (1788-1790)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2016.
- HAMADEH, Shirine, *Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul*, İletişim Yay., İstanbul 2010.
- HATTOX, Ralph S., *Kabve ve Kabvehaneler: Bir Toplumsal İçceğin Yakındoğ'daki Kökenleri*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996.
- IVANOW, W., "Hoca", *İA*, c. 5, İstanbul 1988, s. 550-552.
- İNALCIK, Halil, "15. Asır Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.15, s. 1-4, İstanbul 1953, s. 51-75.
- İPŞİRLİ ARGIT, Betül, "Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam", *Antik Çağlardan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, Ed.: Coşkun Yılmaz, İstanbul 2015, s. 230-263.
- JAMGOÇYAN, Onnik, *Les Finances de l'Empire Ottoman et les Financiers de Constantinople (1732-1853)*, Sorbonne 1988.
- JAMGOÇYAN, Onnik, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık Rumlar, Museviler, Frenkler, Ermeniler (1650-1850)*, çev.: Erol Üyepazarcı, YKY, İstanbul 2017.
- KARACA, Filiz, "Osmanlılar'da Kürk", *Türkoloji Kültürü*, c. II/3, Erzurum 2009, s. 39-48.
- KAYA, Süleyman, *XVIII. yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

- KAYA, Süleyman, XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karşı İşlemleri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.
- KIVRIM, İsmail, "17. Yüzyılda Bir Valide Sultanın Günlük Hayatı: Vâlide Hadice Turhan Sultan", *History Studies*, 5/2, 2013, s. 243-262.
- KOYUNCU, Nuran, "Osmanlı Devleti'nde Sarrafların Mültezimlere Kefillliği", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, V/1 (2014), s. 295-326.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Hâce", *İA*, c. 5, İstanbul 1988, s. 20-24.
- KÖSE, Metin Ziya, "Galata'da Ermeni Sarraflar ve Kredi İlişkileri (1700-1720)", *Tarih Dergisi*, s. 64, İstanbul 2016, s. 73-99.
- Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani*, 6 c., Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996.
- MESCI, Çağlar, *İstanbul Kadı Sicilleri Işığında Bey' Bi'l-istiğlâl Akıitleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.
- NEUMANN, Christoph K., "Birey olmanın alameti olarak tüketim kalıpları 18. yüzyıl Osmanlı meta evreninden örnek vakalar", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 8, İstanbul 2009, s. 7-47.
- OĞUZ, Gülser, "61 Numaralı Edirne Şer'ie Siciline Göre Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü", *Milli Folklor*, s. 92, Ankara 2011, s. 106-116.
- OĞUZ, Gülser, "Tereke Kaydından Hareketle Bir Osmanlı Vezirinin 18. Yüzyılın Başlarındaki Yaşam Tarzı: Amcazâde Hüseyin Paşa", *Milli Folklor*, s. 88, Ankara 2010, s. 91-100.
- OĞUZ, Gülser, "61 Numaralı Edirne Şer'ie Sicili'nden Hareketle Müslim-Gayri Müslim İlişkileri Üzerine Bir Deneme", *Kök Araştırmalar Dergisi*, c. XII/1, Ankara 2010, s. 87-100.
- OĞUZ, Gülser, "Tereke Kayıtlarının Güvenilirliği ve Kadıların Mirastan Mal Kaçırma Yöntemleri", *Turkish Studies*, s. 9/1, Ankara 2014, s. 409-426.
- OĞUZ, Gülser, *Bir Osmanlı Kentinde Taşınır ve Taşınmaz Mal Varlığına Dayalı Servet Analizi: Edirne Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013.
- OĞUZ, Gülser, "Daltaban Mustafa Paşa'nın Hayatına Dair İzler: Tereke Kaydından Hareketle", *Kerkük Çok Irak Değil Prof. Dr. Eşref Bubaralı'ya Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar II*, Ed.: Alpaslan Demir vd., Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 409-422.
- ORAL PALTACI, Özlem, "Osmanlı Tereke Kayıtlarının Sanat Tarihi Araştırmaları Açısından Önemine Yönelik Bazı Değerlendirmeler", *OTAM*, s. 40, Ankara 2016, s. 327-354.
- ÖĞÜN, Tuncay, "Osmanlı Devleti'nde Müsadere Uygulamaları", *Osmanlı*, c. 6, Ankara 1999, s. 371-383.

- ÖNER, E. Saadet, *İsveç Devlet Arşivi'nde Mahfûz İ.M. D'Obsson Evrakı Tasnif ve Tablîli*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.
- ÖZCAN, Tahsin, "Muhallefât", *DİA*, c. 30, İstanbul 2005, s. 406-407.
- ÖZKAYA, Hatice Gökçen, *18. Yüzyıl İstanbul'unda Barınma Kültürü ve Yaşam Koşulları*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.
- ÖZLÜ, Zeynel, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Gaziantep Mutfağı", *Millî Folklor*, s. 72, Ankara 2006, s. 118-128.
- ÖZLÜ, Zeynel, "Terekeler Işığında Göynükte Aile", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, s. 29, 2006, s. 81-102.
- ÖZTÜRK, Said, "Tereke Defterlerine Göre XVII. Asırda İstanbul'da Aile Nüfusu, Servet Yapısı ve Dağılımı", *İstanbul Araştırmaları*, s. 3, 1997, s. 21-58.
- ÖZTÜRK, Temel, "1918 Numaralı Kadı Siciline Göre 18. Yüzyılda Trabzon'da Giyim-Kuşam Kültürü", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 9/18, Ankara 2015, s. 9-28.
- ÖZYALVAÇ, Şükriye Pınar, *İstanbul Konut Mimarisinde Lüks ve Konfor (18. Yüzyıl)*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2015.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, İstanbul 1983.
- PAMUK, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2012.
- PEHLİVAN, Zozan, *The Rich and The Poor: Wealth Polarization in Late Eighteenth Century Aynîb*, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.
- PHILLIOU, Christine M., *Biography of an Empire: Governing Ottomans in an Age of Revolution*, University of California Press, London 2011.
- POLAT, Serkan, "Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın Muhallefâtı", *Tarih Okulu Dergisi*, s. XXIV, 2015, s. 85-120.
- REINDL-KIEL, Hedda, "Osmanlı Yöneticileri Lüks Tüketimi ve Hediyeleşme", *İSAM Konuşmaları Osmanlı Düşüncesi-Ablâk-Hukuk-Felsefe-Kelâm*, Haz.: Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul 2013, s. 137-151.
- REYHAN, Cenk, *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2008.
- Rûzmerre, I. Abdülhamid-III. Selim Dönemi Olayları Kronolojisi*, Türk Tarih Kütüphanesi, Yazma: Y/1001.
- SABEV, Orlin, "Osmanlı Toplumsal Tarihi İçin Değerli Kaynak Teşkil Eden Tereke ve Muhallefat Kayıtları", *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi 21-23 Kasım 2012, Bildiriler*, c. I, Ankara 2013, s. 259-272.

- SEVGEN, Necibe, "Nasıl Sömürüldük?: Sarraflar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 13 (1968), s. 46-59; 14 (1968), s. 66-68; 15 (1968), s. 59-65; 16 (1969), s. 54-61; 17 (1969), s. 62-66; 18 (1969), s. 76-78; 19 (1969), s. 66-67; 20 (1969), s. 69-70; 21, s. 67-69; 22 (1969), s. 66-71; 23 (1969), s. 74-75; 24 (1969), s. 54-60; 25 (1969), s. 73-74.
- SÖYLEMEZ, Faruk, "Malatya Mutasarrıfı Rışvanzade Ömer Paşa'nın Muhallefatı", *OTAM*, s. 27, Ankara 2011, s. 165-194.
- SÖZEN, Zeynep, *Fenerli Beyler, 110 Yıllık Öyküsü (1711-1821)*, Aybay Yay., İstanbul 2000.
- ŞAHİNER, Araks, *The Sarrafs of İstanbul: Financiers of the Empire*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.
- TANYELİ, Uğur, "Osmanlı Metropollerinde Evlerin Konfor ve Lüks Normları (XVI.-XVIII. yüzyıl)", *Soframız Nur Hanemiz Mamur: Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak*, Ed.: Suraiya Faroqhi-Christoph K. Neumann, Alfa Yay., İstanbul 2016, s. 333-350.
- TAŞKIN, Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005.
- Taylesaniğâde Hâfız Abdullab Efendi Tarihi, İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, Haz.: Feridun M. Emecen, TATAV Yay., İstanbul 2003.
- TEKİN, Zeki, "Osmanlılarda Kürk Kullanımı", *Türkler*, c. X, Ankara 2002, s. 644-649.
- TELCİ, Cahit, "Osmanlı Devletinde 18. yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII/2 (2007), s. 145-166.
- TUĞLACI, Pars, *Tarih Boyunca Batı Ermenileri*, c. I, Pars Yay., İstanbul 2004.
- VAN DEN BOOGERT, Maurits H. *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18. Yüzyılda kadılar, konsoloslar ve beratlılar*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2014.
- YERASIMOS, Stefanos, "XVI. Yüzyılda İstanbul Evleri", *Soframız Nur Hanemiz Mamur: Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak*, Ed.: Suraiya Faroqhi-Christoph K. Neumann, Alfa Yay., İstanbul 2016, s. 306-332.
- YILDIZ, Kenan, "1782 İstanbul Yangını: Kadı Sicillerinden Tespit, Çıkarım ve Yorumlar", *Uluslararası Osmanlı İstanbullu Sempozyumu II*, Ed.: Feridun M. Emecen vd., İstanbul 2014, s. 707-722.

